

Լ. ՄԵԼԻՔՍԵԹ-ՔԵԿ

ՑՈՒՑԱԿ ՀԱՅԵՐԵՆ ԶԵՌԱԳՐԱՑ ՎՐԱՍՏԱՆԻ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՐԽԻՎԻ

Հայերեն ձեռագրերի հավաքածուն Վրաստանի կենտրոնական պետական պատմական արխիվում (Քրիլիսի), որը հիմնված է Վրաստանում սովետական կարգեր հաստատվելուց տնօրէնապետ հետո (1921 թ. 25/2), ընդգրկում է ընդամենը 50 միավոր, չհաշված, այսպես կոչված, «նոտարքը» (Diplomata)¹։ Այս ձեռագրերը հավաքվել են տարբեր ժամանակ և տարբեր եղանակով՝ մի մասը Վրաստանի հնաթյունների պահպանության կոմիտեի կողմից ձեռնարկած միջոցառումների հետևանքով բերվելով Քրիլիսի (մասամբ մեր մասնակցութեամբ), մի մասը նվիրաբերությունների ձեռք, մի մասն էլ մասնավոր մարդկանցից գնման միջոցով։

Ձեռագրերի հավաքածուի գրչագիր գրքերի քանակն է 39, պատասխինքի թիվը 10, մեկն էլ հիշատակարան է՝ կցված 1685 թ. Վենետիկում տպագրված ավետարանին։

Հետ բովանդակության ձեռագրերի մեծ մասը, այսինքն 8-ը, Ավետարան է՝ №№ 2/541², 3/542, 5/544, 6/545, 7/546, 23/558բ, 24/558դ, 29/584, Հայամտւորք 2՝ №№ 1/540, 17/556, Ճառքնար 1՝ № 22/558ա, Մաշտոց 2՝ № № 4/543, 12/551, Տաղարան-Գանձարան 3՝ № № 33/590, 37/634, 44/675, Հմայիլ 5՝ №№ 15/554, 18/557ա, 19/557բ, 20/557դ, 21/557դ, Հայ-վրացերեն քառարան ըստ Մխիթար Սեբաստացու Փերականութեան ցանկի 3՝ №№ 34/622, 35/627, 40/639, Պարզատոմար-Ուրբաթագիրք 2՝ № № 8/547, 16/555, Տոնացույց 1՝ № 45/676, Հերիմարան-բժշկարան 1՝ № 13/552, Խորհրդատեար պատարագի կամ Պատարագամատուց 1՝ № 9/548, Աղսթամատուց 1՝ № 48/700, Շարականաց 1՝ № 38/635, «Գովազանագիրք» Գեորգ Մելքիսեդեկյան եռերով 1՝ № 50/705, Աղեքսանդր Մակեդոնացու պատմութեանը 1՝ № 28/583, Ժողովածու 2՝ № № 36/633, 47/678, Փարսկագիրք 1՝ № 42/641, Հայ և վրաց կաթողիկեների ալլեանց մատարաններ 6՝ № № 30/587, 31/588, 32/589, 39/636, 41/640, 43/642, «Թարքերեն ասոդ հայ աշուղները» Գ. Թարվերդյանի 1՝ № 50/715։

¹ Սրանք են 300-ի շուրջ կաթողիկոսական կանգակներ և այլ փափեքագրեր, որոնք առանձին են հաշվառված. հմմ. Центральный государственный исторический архив. Путеводитель. Под редакцией А. Иовилзе. Тбилиси, 1947, стр. 53 (կողմված մասամբ մեր մասնակցութեամբ)։

² Առաջին թվահամարը մեր ցուցակով ձեռագրին տված համարն է, իսկ 2-րդը՝ Արխիվի մայր մատարանում ձեռագրին տված համարը։

ժամանակագրական կարգով ձեռագրերը դասավորված են աչաղես. մեկը՝ 10—11-րդ դդ. (№ 14/553), մնացածները սկսած 14-րդ դարից, այն է՝ 1328 թ. (№ 29/584), 1471 թ. (№ 2/541), 1474 թ. (№ 5/544), 1481 թ. (№ 11/550), 1485 թ. (№ 7/546), 14—15-րդ դդ. (№ 23/558բ), 1503 թ. (№ 25/558դ), 1510 թ. (№ 12/551), 1511 թ. (№ 6/545), 1606 թ. (№ 28/583), 1698 թ. (№ 33/590), 16—17-րդ դդ. (№ 16/555), 17-րդ դ. (№ 8/547, 9/548), 1714 թ. (№ 10/549), 1749 թ. (№ 41/640), սկսած 1761 թ. և շարունակությունը (№ 30/587), 1762 թ. (№ 30/587), 1768 թ. (№ 43/642), 1774 թ. (№ 18/557ա), 1790 թ. (№ 48/700), 1771 թ. (№ 1/540), 18-րդ դ. (№ № 19/557բ, 20/557դ, 21/557դ, 22/558ա, 27/582, 31/588, 35/627, 37/634, 39/636, 40/639, 46/677), 1814 թ. (№ 49/705), 1840 թ. (№ № 33/635, 74/678), 1847 թ. (№ 26/581), 19-րդ դ. (№ 34/622), 20-րդ դ. (№ 50/715):

Հաս նշարի մագաղաթի ձեռագրեր են երեքը՝ № 5/544, 14/553, 29/584, մնացածը կամ հին թուղթ է, կամ նոր թուղթ, երբեմն նույնիսկ կապույտ: Ձեռագրերի մեծ մասը վնասված է կամ հոսել է մեղ թերի, երբեմն վերջը պակաս, երբեմն և՛ սկիզբը և՛ վերջը պակաս:

Ձեռագրերի գրիչներն անունով հայտնի՝ Մկրտիչ քահանա 1328 թ. (№ 29/584), Խաչատուր երեց 1481 թ. (№ 11/55), Խաչատուր արեղա 1485 թ. (№ 7/546), Աղաբեկ Ռուբենյան 1503 թ. (№ 25/558դ.), Հահանես 1511 թ. (№ 6/545), Ավետիք 1698 թ. (№ 33/590), Կիրակոս 1714 թ. (№ 10/549), Վարդան դպիր 1749 թ. (№ 41/640), Տիրան 1768 թ. (№ 43/642), Պողոս քահանա 1771 թ. (№ 1/540), Մոսես 18-րդ դ. (№ 46/677), Գևորգ Խուբով 1814 թ. (№ 49/705), մնացածը անհայտ:

Ձեռագրերի գրության տեղերն են՝ Հաճուց թառ (№ 2/541), Կյարեղի վանք (№ 5/544), Ս. Մաշտոց «մերձ առ դեղաբաղարիս Սոփալ» (№ 6/545), Մանահին (№ 7/546), Կարինի մոտ (№ 8/547), Շիխեյ գյուղ (№ 11/550), Յարամիշի-Յարբիկ (№ 12/551), Նորավանք (№ 25/558դ), Լիմ անապատ (№ 26/581), Կելիկիա-Դուղուշ (№ 29/584), Ախալցխիս (№ № 30/587, 32/589), Ուտէ—Ախալցխիսի մոտ (№ 43/622), Կ. Պոլիս — Պեկոզլու թաղ (№ 41/640), Ս. Կարապետ Կեկարու (№ 43/642), Շուշի (№ 47/678), Ն. Նախիջևան (№ 48/700), Մոզդուկ — Ղալար (№ 49/705):

Յուշակագրված ձեռագրերից անվազն տասը վրացական միջավայրի գրոշմն են կրում, ունենալով հիշատակարաններ կամ հիշատակագրություններ վրացերեն լեզվով՝ սովորաբար աչաղես կոչված «մխեդրուլի» (աչսինքն «զինվորական» կամ քաղաքացիական) գրով, ինչպես, օրինակ, № № 7/546, 16/555, 30/587, 34/622, 35/627, 36/633, 37/634, 40/639, 41/640, իսկ մեկը՝ նույնիսկ «խույուրի» (աչսինքն «եկեղեցական»)՝ № 11/550:

Ձեռագրերի հիշատակարանները և հիշատակագրությունները, որ մենք բնագործնակի ենք ըստ կարելիության ամբողջական, հետաքրքիր են ոչ միայն ըստ բովանդակության, քանի որ պարունակում են արժեքավոր տվյալներ աշխարհագրատմական անցքերի, գեղքերի և դեմքերի մասին, այլև լեզվական առանձնահատկություններով, որոնք ուշ միջնադարի հայոց կենդանի բարբառների ազդեցության կնիքն են կրում: Տեղ-տեղ հիշատակագրությունները շարժածս են (№ № 6/545, 28/583, 34/622, 43/642, 49/705):

№ 1 [= 540]

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ո Ի Ր Ք

Թերերը՝ 643: Պրահները՝ 54 (վերջին ծգ թերի), յուրաքանչյուրը սովորաբար 12 թերթ, երբեմն 8(ա), 10 (ժա, խ), 11 (բ), 14 (ի), 3 (ծգ՝ թերի): Մեծուրյունը՝ $43 \times 28 \times 9$ (գրաթյուն $31,5 \times 18,5$): Նյութը՝ հին թուղթ: Կազմը՝ հաշեպատ տախտակ (կտրած): Ձևագրի վիճակը՝ մի փոքր քայքայված, մասնավորապես սկզբից և վերջից. վնասված են 55ա, 103, 267, 460, 585: Գրությունը՝ երկսյուն: Տողերը՝ 37: Դիրք՝ խոշոր բոլորակիր: Զարգացրություն՝ վերնադրերը և սկզբնատառերը կտրմիր: Դրվել՝ Պողոս քահանա: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ մինչ 1771 թ. (ՌՄԻ): Պատվիրատուն (ստացողը)՝ Խոջա Ալադերասի և արդիք՝ Հրմզ, Շահին են:

Բ ս վ ա ն դ ա կ ու թ յ ու չ ը

Հայտնավորը սովորական բովանդակությամբ, սկսած նախասարդ 2—Օդոստասի ԺԶ-ից մինչև նախասարդ-Օդոստաս, որի վերջում «առեղիս»-ն է, Օդոստաս Ժ-ի ներքո արված է Բարդամի վարքաբանությունը (մինչև վերջը, որը թերի է)՝ «Պատմութիւն Յովսէփու և Բարդամ վարդապետին» (էջ 603բ₁—643բ₂ թերի):

Հ ի շ ա տ ա կ ա ր տ ն (էջ 108ա₁, 111ա₂, 117ա₂, 120բ₂, 125ա₂, 155ա₁, 169ա₂, 194բ₂, 199բ₂, 224ա₂, 239ա₂, 245ա₂, 263ա₂, 266ա₂, 283բ₂, 382ա₂, 402բ₂, 460ա₂, և այլուր):

... տէր Յիսուս Քրիստոս, ողորմեա արգիս հայոց և զմեզապարս զծոյ Պօղոս քահանայիս, ևս առաւել ստացոյ տառիս Խոջայ Ալադէրասի և արդոյն Հրմզին, Շահինին և ամենայն... տէր Ղուկասին և ծեօղացն և որդոցն և կնոջն և եղբօրն և ամենայն առեան մեծատուաց, կաւղացաց և լսողաց]...¹:

էջ 29ա₁ (= 69ա₁)

... շնորհօք և ընդբռնեամբն քո, աստուածածնին, ողորմեա մեզուցեալ Պօղոս քահանայիս և զծնողս իմ, ևս առաւել ստացոյ տառիս Խոջայ Ալադէրասին և արդոյ Հրմզին, Շահինին, աէր Ղուկասին և կնոջն Եաւկումուշին և հօրն Անարիասին և Անախարստին և որդոցն և դստերացն և տէր Թորոսին, որ զրեաց, և ամենայն արեան մեծատուաց]...²:

էջ 4բ₁₋₂—5ա₁₋₂, էջ 6ա₂

... Արդարադատն աստուած, որ ատ կարողութիւն տաքանայլ գրոյս... ի ՌՄԻ [= 1771]:

էջ 23ա₁₋₂—24ա₁

Տէր աստուած Յիսուս Քրիստոս, լուս տուր, տէր, աշոյ իմոց ի հասանել տաքա գրոցս:

էջ 321ա

ողորմեա, Քրիստոս աստուած, ստացոյ տառիս մահդասի Հրմզին, Շատանէ և արդոյն Խոջայ Ալադէրասէ և տէր Ղուկասին և կնոջն Եաւկումուշին և հօրն Անարիասին...³:

¹ «... օծվածը ավելացված է այլ ձևերով:

² Եսայա:

... արքայ:

էջ 447 ա₁ (= 456 բ₂)

սղարմեա ըստացողի տառիս եօջայ Մարատին և մահանսի Հրմբդին, Շատանէ և ամ արկեանց մերձաւորաց]...:

էջ 460 ա₂

զմեզօք մաժեալ և Պօղոս էրեց գրչակս, ևս առաւել եօջայ Ալաւերտի և որդին իւր Հրմզն, Շաչին և աէր Ղաւկաս և կնոջ...

էջ 489 բ₂

...յորոց փորձանաց փրկեացէ զմեզ աէր աստուած մեր և ամենայն քրիստոնայքս, մանաւանդ մահդասի Հրմբդին և կողակցին Շատանէ և որդոյն եօջայ Ալաւերտէ:

Հ ի շ ա տ ա կ ա դ ր ս լ թ չ ս լ ն ն ե ր

էջ 10 ա₂, 13 բ₂, և այլուր՝ յարաքանչյուր վարքագրության վերջում, նաև 524 ա, 545 բ, 549 բ, 550 բ, 558 ա, 560 բ, 562 ա, 571 բ, 572 բ, 581 ա, 582 ա, 584 բ, 593 ա, 599 բ, 602 բ, 608 ա, 609 ա, 619 ա էջերի լուսանցքներում ներքեից, ջնջված հիշատակարանի փոխարեն ունի

Պարոն Վարդանին, կողակից Վարդխաթունին և ծնողացն՝ Ալվադին, Սառախաթունին, մյուս Վարդխաթունին, եղբայրն Առաքելին, Անգսնին, հանգուցեալ Բարսեղին և ամենայն արեան մերձաւորաց, կարգացսղաց և լսողաց զոգորմի]...:

էջ 1 բ₂

Օվ էս գիրս կարգայ, մէկ բէրան Հերապետին ողորմի ասայ և յիրայցին: Ես, Սարգիսս, գրեցի. օվ էսին յիշայ, աստուած յիւրան...

էջ 5 բ₁₋₂

Ին, թվ ի ՌՄԺԵ [=1766] յեւա Յարութիւն ի մօրէն, ի ՌՄԵ [=1756] յեւա Փիլիպոս ի մօրէն, ի ՌՄԻԳ [=1773] յեւա Յովանէս էջն (°) ի մօրէն:

էջ 266 բ

Թ. շի ՌՃՀԹ [=1723] յուլիս ամսի ¹ ի ԺԸ օր գրեցար հարխահատալէն (°), որ էրէյ էրէվան առաւ Դ ամսի¹ Կոխարարբարն (°) առաւ շատ բար ու մարդիկն մեռան, շատ ամեր, ասեն, արար թիւն է ուլ թէ իմանաք ըստ թվին ՌՃՀ Թ.ն [=1723] սուրբ Սարգսին գրեցի Վարթուկ ի Գուգալիսիարա թվին ՌՄՀ.ի [=1821] (°) աէր Սարգսի օ[ր]հնեալ ՌՃՀԹ [=1730]:

էջ 267 ա

Ի վաչեւումն տիրացու Ս...

№ 2 [=541]

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Փերբեր՝ 339 (1—2 սղակաս): Պրակներ՝ 28¹/₂, յարաքանչյուրը 12 թերթ: Մեծությունը՝ 18,5×14×5,5 (գրության 15×10): Նյութը՝ հին թուղթ: Կազմը՝

¹ Հետադրում՝ առ մի:

կաշեպատ տախտակ: Դրոյց անանական երկաթե խաշով զարդարված (5 կե-
տից 2 հանված, 3-ը լայի գույն): Կցված սևի մազողաթյա պատասիկ 2 թերթ:
Ձեռագրի վիճակը՝ մասամբ աչքված (վերին մասում): Գրությունը՝ երկ-
սյուն: Տաղերը՝ 16—18: Գիրը՝ խոշոր բաղադիր: Չարգագրություն՝ զարդա-
նկար 109ր էջում, կիսախորաններ, զարդագրեր, 151ա էջում ութաժայռ խաշ,
վերնագրերները և սկզբնատառերը կարճիր: Դեիշը՝ անհայտ: Գրության անդը՝
Հովնաց թառ: Գրության ժամանակը՝ 1471 թ. (ՋԻ), Պատվիրատուն (ստացողը)՝
անհայտ: Բովանդակությունը՝ շորս ավետարաններ (Մատթևոս 3ա—109ա,
Մարկոս 110ա—166ա, Ղուկաս 167ա—263ա, Հովհաննես 264ա—339ա):

Հ ի շ ա տ ա կ տ ր ա ն

էջ 237ա—բ

Ի թվականս թեան Հայկազեան առմարի ՋԻ թուի [=1471] և ի վիշառշառ
ժամանակի, յորում նեղեալք յանաւրինաց և յանիրաւ պահանջողաց, որ և
ազգս մեր հայոց տառապեալ էին և կեղէին, ի գերահռչակ սուրբ ուխտս Հայոց
թառս, քնդ հովանեաւ սուրբ Ամենափրկչիս, որ է պապեք տեառն մերոյ Յի-
սուսի Քրիստոսի:

Հ ի շ ա տ ա կ ա դ ր ու թ չ ու ն ն ե ր

էջ 11ա

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զեօջայ Թառալն և կողակիցն Անամն և զոր-
դին Պետրոսն և զգուտրն Ասլխանն, յիշեցէք և աստուած ողորմի ասացէք. և
որք յիշեն. յիշեալ լիցին ի Քրիստոսէ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս. ամէն:

էջ 109ա

Յիշատակ է սուրբ ասեաւորան խոջայ Թառալն և կողակիցն Անամն և զոր-
դին Պետրոսն և զգուտրն Ասլխանն. ամէն:

էջ 160բ

Չմեղադարտ նկարաւոս և զանորժան Ստեփանոս մահգասի արժանի
արարէք յիշման, ազ[ա]լ[եմ]:

էջ 164բ—165ա (ներքի լուսանցքներում)

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զեօջայ Թառալին և կողակիցն Անամն և
որդին Պետրոսն և զգուտրն Ասլխանն. յիշեցէք և աստուած ողորմի ասացէք:

էջ 166ա

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս և աստուած ողորմի ասացէք քսէս ֆարխա-
ւին, հօրն Ղուլիջանին, մօրն Հանրէկուն, կողակից Բէկուն, որդոցն Սահակին,
Կիրակոսին, Յակոբին, դատերացն էթարին, Հանրէկուն, Շահնիգարին, եղ-
բարցն Մուրադին, կողակիցն էթարին, որդոցն Աստուածատուրին, Միք Մար-
գարիսին, ...Մարիամին..., եղբարցն Խլղաթին... Նարիխանին, որդոցն Մար-
տիրոսին, Յովհաննէսին, դատերացն էթարին, Սառին, Մբրաթին, Դիլաքին
Նաւասարդին, քեից Բէկուն, Աղարէկուն, Խաժուկին, Փաշարէկուն, մեծ պա-
պուն և մեծ մամուն Թաթիսին, Նաւասարդին, Մահրուրին, կողակիցն Շամլուին,
որդոցն Մարտիրոսին, իմ փեսայ Սիանոսին, կողակիցն Բէկուն, դատերն Յա-
մանփաշին, Թուրանդին, իմ ւնէր Աթագանին. ամէն:

էջ 237ա (թերի)

Եւ ի... Ուզուն Հաս[ան...] սրգալ Ա... բեկին շին (') ծիշավոր էրեկ և Լ խորհա... Թարիզ, ի փաթշահա[թեան] և Յապան գիւ... զՋահաշէն զորդին զՈւսուփին:

էջ 260բ—261ա (ներքին լուսանցքներում)

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս զԽօջալ Թասալին և Կողակիցն Անամն և որդին Պետրոսն և յիշեցէք և աստուած ողորմի ասացէք զուսարն Ասլխանին:

էջ 336ա

Մայրն իմ նմինխաթուն և քոյր իմ Խալթանմեկիք վերայձայնելոյ առ Տէր:

№ 3 [=542]

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Թերթեր՝ 90: Պրակներ՝ 20, յուրաքանչյուրը 12 թերթ, պահպանված է ժգ—ից (ա—ժը պակաս): Մեծուրյունը՝ $25 \times 17,5 \times 2$ (զրուքյան $19,5 \times 12$): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ սափարաթուղթ: Ձեռագրի վիճակը՝ թերի (սկզբից), եղածը լավ վիճակում: Գրուրյունը՝ երկայուն: Տողեր՝ 21: Գիրը՝ խոշոր քուրթագիր: Զարդագրուրյուն՝ զարդանկարներ լուսանցքներում, թռչնադրեր, վերնագրերը և սկզբնատառերը կարմիր: Գրիչը՝ անհայտ: Գրուրյան տեղը՝ անհայտ: Գրուրյան ժամանակը՝ անորոշ: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ: Բովանդակությունը՝ ափսոսարաններ ըստ Ղուկասու (սկզբից թերի) և Հովհաննու:

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ ր ու թ չ ու ն (թերի)

էջ 90բ

...և մեր ննչեցելոյ և եզրայր իմ տէր էրեմիայն և հայրն իմ Նղիայն և մայրն իմ Մարիամն և որդին իմ Ղուկասն, որ հանգուցեալ են առ Քրիստոս, և աստուած իւրեանց հոգոյն ողորմի. ամէն: Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս Անանիայն և Կողակիցն Խասին, որ հանգուցեալ է առ Քրիստոս. ամէն:

Դարձեալ յիշեցէք... սարգաւակն և առաքեալն:

Դարձեալ յիշեցէք ի Քրիստոս Անանիան և Կենդանի Կողակիցն Նղգի խասն և իւր հա[ր]սն Թամամն, և իւր նոր և հին ննչեցելոյն աստուած ողորմի, ամէն. ամէն:

№ 4 [=543]

Մ Ա Շ Տ Ո Յ

Թերթեր՝ 105: Պրակներ՝ 12, յուրաքանչյուրում 12 թերթ (երեմն պահաս), իրար մեջ խառնված: Մեծուրյունը՝ $16 \times 12,5 \times 3$ (զրուքյան $13 \times 8,5$): Նյութը՝ հին թուղթ: Կազմը՝ նոր: Ձեռագրի վիճակը՝ լավ: Գրուրյունը՝ ժխայտուն: Տողեր՝ պարբեր, 17, 18, 21: Գիրը՝ քուրթագիր (ալլ և ալլ ձեռքով): Զարդագրուրյուն՝ վերնագրերը և սկզբնատառերը կարմիր: Գրիչը՝ անհայտ: Գրուրյան տեղը՝ անհայտ: Գրուրյան ժամանակը՝ անորոշ: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ (Մանուել վարդապետ): Բովանդակություն՝ Վասն խաչ արհնելոյ. Վասն պղծեալ տաճարի. Վասն մկրտութիւն անելոյ. Վասն հաղորդ տալոյ. Վասն թաղման մեծի. Վասն աշգուց աշխարհականի (ա ա կ ա ն ի). Վասն

աղաթաղի, վասն ալույց աղալի, վասն սղէհանդիսա առնելոյ, վասն փոքր աղաւթհնելոյ, վասն տեառնաւիանի, վասն սերմ և հնձան աւրհնելոյ, վասն ջուր օրհնելոյ, վասն սանալուայ և կարդ, վասն դանձի ննջեցելոյ Մանուէլ վարդապետէ:

№ 5 [=544]

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Թերթեր՝ 266: Պրակներ՝ յուրաքանչյուրում 11—13 թերթ: Մեծուրյունը՝ $24 \times 17 \times 6$ (գրության 16×11): Նյութը՝ մագաղաթ: Կազմը՝ նոր: Զեռագրի վիճակը՝ սկիզբը թերի, եղածը լավ պահպանված: Գրուրյունը՝ երկայուն: Տողերը՝ 21: Դիրը՝ բուրբաղի: Զարդագրութուն՝ զարդանկարներ, խորաններ, զարդանկարներ լուսանցքներում, վերնագրերը և սկզբնատառերը կարմիր: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ կյուրեղի վանք: Գրության ժամանակը՝ 1474 թ. (ՋԻԳ): Պապիրատուն (սապցողը)՝ Սահակ երեց ետանավիլու: Քովանդակութունը՝ աւետարաններ ըստ Մատթէոսի, 1—45ա, Մարկոսի, 46ա—103բ, Ղուկասու 104ա—թերի, Յովհաննու չկա:

Հ ի շ ա տ ա կ ա Ր ա Ն

էջ 264ա—266բ

Արդ գրեցաւ առ ի թուականութեան հայոց Ջ և ԻԳ-ն [=1474] ի վանքս, որ կուի Կիւրղի, ի յառաջնորդութեան տէր Ստեփանոսի և Կարապետ վարդապետի, ընդ հով[անեաւ սուրբ] նշանա[յց տա]հարացս՝ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Լուսաւորչիս և սուրբ Յոհան(ն)ու աւետարտնչին, զոր տէր աստուած պահեսցէ զեկեղեցի իւր սուրբ մինչև եկեսցէ այն, որ իւրն է հանդերձեալն: Այլ և առաջնորդացն և կրօնաւորացն առհասարակ վարձս բարեաց պարգևեացէ ամենեցուն և մեզ և մեր ծնաւդացն և ձեզ յիշողացդ թողութիւն շնորհեացէ չիւր միաանգամ զալստեանն, ամէն, և որ զամէն ասէ, ամէն: Արդ... նոր ասի և որք հանդիպիք այս սուրբ և աւետաքարոզ աւետարանիս, կամ կարդալով և կամ աւրինակ գնելով, յիշեցէք ի մտքաւորայլ աղաթս ձեր գիծուն զրշակս և սղխալանաց և անհաւատարմութեան դրոյս մի մեղադրէք, զի կար մեր այս շափ էր. զի եթէ դուք զմերն ոչ յիշէք և աստուած զձերն ոչ յիշէ:

Սո, Սահակ երեցս ետանավիլու, որ փափաքեցաւ այս սուրբ և աւետաքարոզ... ամ[խտարանիս] || թէ... յիշատակ ի... ընդանեաց յնրաւաղէմ և զրել տալի զսուրբ աւետարանս յիշատակ ինձ և ծնաւդաց իմոց և զաւակաց և ամենայն արեան մերձաւորաց, ի հալալ արդեանց իմոց, և եզի յիշատակ ի վաւտին ժամատեղն, ի դուն սուրբ աստեղեցն. ավսք իշխանութիւն շունի, զաւետարանս (բն. զօհետարանս) հանել ի ժամայտեղացս, ծախելով կամ գրավելով, ալլ մանաւանդ... տսելով... զպատիժն Յուդաի և զխաշահանացն ապէ և զԿայնի ի յաւիտենից տանջանքն: Եւ խնամով պահուղքն աւրհնին յաստուծոյ և սուրբ աստեղեցն և յամենայն սրբոց. ամէն:

Հ ի շ ա տ ա կ ա Ր ա Է Թ Յ Ո Ն

էջ 265ա—266բ

[Վեր]ջին սապցողն աստուածազարդ աւետարանիս, զհեղահոգի և ըզրարեմիտ տէր Դուրթ կրօնաւորն և զհորեղբայրն իւր Զաւհրայն, որ միտքանե-

ցան և աղատեցին զսուրբ աւետարանս ի ձեռաց ան[աւ]րինաց և ընծայեցին զսա Սնանիս սուրբ ասաքելոյն և ծիրանաւոր սուրբ աստուածածնին, յիշատակ... և ծնաւդաց իւրեանց, աէր Դաւթի ծնաւդացն՝ հաւրն Մարգարին և մարն Շահ[սա]..., Գրիգորին, եղբ[աւ]րորդցն Դաւթ սարկաւաղին և Կիրակոսին, քրեկացն Ղզլարիս և Գաւաղիս, Զաւրհաղի ծնաւդացն՝ հաւրն Աղաղին և մարն Ուղարի-Սուլթանին, և իւր կողակցին Ուլուխաթունին, հանկանն Մասուժ-փաշին, միւս հանկանն Սարաճ-մէլիքին և եղբարցն իւր Պետրոսին և Հորմուզին, հաւրեղբարցն Թաթոսին և Ղուպաթին, որդոց նոցին... || կն[նդանեա]ցն և ննջեցելոցն, և որք կարգայք և արինակէք, յիշեցէք և աստուած ողորմի ասացէք նոցա, և աստուած, որ աստուն է ի տուրս բարեաց, ձեզ և նոցա առհասարակ ողորմեսցի յիւր միւսանդամ զաշտանան, ամէն:

Ընդ նոսին և ինձ մեղապարտ և անիմաստ վարաղեցի Յովանիսիս աստուած ողորմի ասացէք և ծնաւդացն իմաց Մկրտչին... մեղս աստուած ձեռամբ խմով, ԲԾԲ [=1603] թվականի, ի զսուն սուրբ երկատասան (երկուսուն)՝ յիշեցէք և աստուած ողորմի ասացէք և աստուած ձեզ ողորմեսցի աստ և հանդերձեալն, ամէն:

№ 6 [=545]

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Քերթեր՝ 298 (սկզբից 5 էջ մաքուր): Պրակներ՝ 23, լուրաքանչյուրը 12 կամ 16 թերթ: Մեծուրջունը՝ $18,5 \times 13,5 \times 5$ (զրաթյան 19×9): Նյութը՝ հին թուղթ: Կազմը՝ կաշեպատ տախտակ, դրսից արծաթապատ, ախանակաւ խաչով զարդարված (9 կետից՝ 9 անոմ): Զեռագրի վիճակը՝ ընդհանրապէս բաժարար, տեղ-տեղ վնասված: Գրուրջունը՝ երկայուն: Տողերը՝ 19: Գիրը՝ բուրբուղի: Զարդագրութուն՝ զարդանկարներ, խորաններ, զարդադրեր լուսանցքներում, տուփին տողերը կարմիր, թռչնադրեր: Գրիչը՝ Հռահմենա: Գրութան տեղը՝ «Ընդ հովանեաւ սուրբ Մաշտոցիս»... «մերձ առ զեղաքաղաքիս Սոթայ»: Գրութան ժամանակը՝ 1511 թ. (ՋԿ): Պատվիրատուն (ստացողը)՝ Մանվել քահանա:

Հ ի շ ա տ ա կ ա թ ա ն

էջ 295բ₁—297ա₂ (երկայուն)

...[Շ]նորհիւ տեսան սկսայ և խնամաբ նորին կատարեցի եռափափաք սիրով, հագով և մարմնով և մտաւ զլուսափառ և զմաքրափայլ աւետարանս, գրեցի մերձ առ զեղաքաղաքիս Սոթայ ընդ (բն. ընթ) հովանեաւ սուրբ Մաշտոցիս և այլ ամենայն սուրբ եկեղեցեաւ, ի հայրապետութեան տեսան Ըռատակիսի, ի յաթոն սուրբ Գանձասարայ, ի թագաւորութեան թախտիս Գայափրեժոյ սուլտան Շահ-Իսմայիլայ, որ թագաւոր խաղ[աղ]արար, ի թվականիս հալկազ[ն]ան սեռի ՋԿ [=1511] և հոռածոց ապրիլ ԻԹ, հայաց արաց փէ: Որ ցանկացող ևզե այսմ բաղմագրով զաշտափարի, որ զեղեցկայար||մար զրաւատով օնէր յինքեան զամենայն արուեստս զբշութեան: Ես, մեղուցեալ անձն Յովհաննէս, գրեցի զսուրբ աւետարանս ի խնդրս բաղմահաւատ քահանայիս Մանուէլինէս, գրեցի զսուրբ աւետարանս ի խնդրս բաղմահաւատ քահանայիս Մանուէլի և ամուսնոյն իւրոյ սրբահաւատ կնոջ Արաիշի՝ յիշատակ իւրեանց և ծնողացն և որդոց իւրեանց երեմայ սարկաւաղին և եղբայրն և զստերն Սանեթին| և մէկ այլ որդոյն Յովանիսին և Միրին: Աստուած վայելել տացէ մինչև ի խորին ծե-

բութեան և յետ աստեացս ելանելոյ տալի փրկութեան լինի հոգոց սոցա, (ա)մէն:

Դարձեալ կրկին անգամ ազաշեմք յիշեալիք ի մաքրափայլ յազաթս ձեր զվերոյգրեալքս ի սմա յաւրինակով կամ գազափարեկով կամ մէկ անգամ հայե- լով և աստուած զձեզ յիշէ յիւր արքայութեան, ամէն: ||

Դարձեալ կրկին զսուրբ հանգիստդդ այս աստուածաշունչ սուրբ աւետա- րանիս յիշեցէք զառապեալ Յովհաննէսս, ծնողքն իմ, զի էի Կ[=60] ամեա տւելիք քան թէ պակաս, մի մեղադրէք, զի կար մեր այս էր, ի խնդրոյ այս Մանուէլ քահանայիս զտկարութիւն անձին իմոյ ի բաց թողեալ՝ սկսեալ աւարտեցի ի և աւարն, թէ յիշէք ուղիղ սրաիւք, յիշեալ լիջիք ի Քրիստոսէ աս- տուծոյ մերոյ, ամէն:|

Այլ և ա[ւր]հ[ն]եացէ Քրիստոս աստուած զՄանուէլ քահանայս և ամու- սինն իւր հոգով և մարմնով, տամբ և տեղօք, զարմաւք և զաւակաւք և ամենայն զոյիւք, ամէն:

Այլ և արհնութիւն ամենայն երկնային զաւրացն, յԱթոռացն, Սերովքէիցն և Քերովքէիցն և ամենայն Թ. զսա հրեշտակացն և հրշատակապետացն եկեացէ և հանգիցէ ի վերայ Մանուէլ քահանային եւ իւր տանն: Այլ և արհնեացէ Քրիս- տոս աստուած յամենայն ասաքելոց և մարգարէ||ից և երջանիկ բարունապե- տաց և ուղղափառ վարդապետաց և հայրապետաց և ճգնաւոր սց և ամենայն մարտիրոսական դասուցն եկեացէ ի վերայ Մանուէլ քահանային և ամուսնոցն և իւր տանն: Այլ և արհնեացէ Քրիստոս աստուած զհայրն որդովք և զմայրն գաւերաւք, ամէն: Այլ և ապցէ տէր աստուած սորա շինութիւն, յանդորրութիւն, խաղաղութիւն: Այլ և արհնեացէ Քրիստոս աստուած զցանածն և զցանեկոյն, զանկածն և զանկեկոյն, զյղին և զծնանկոյն, այն արհնութեամբն արհնէ, որ ոչ անցանէ, ամէն:

Ձեռքս փախի և հոգանայ,
Քաղաքս փռչի-մոխիր դառնայ,
Գիրս յիշատակ առ ձեզ մնայ:
Թէպէտ խոշոր է գիր սորայ,
Այլ դիւրընթաց, սվ գիտենայ,
Ով որ զայս գիրս կարդա,
Աստուած արհնէ զիս և զնա. ամէն:

Ջաւհարն անգին է սառաֆին
Եւ անպիտան է տգիտին,
Ով գիտէ զգին ջաւհարին,
Նայ հաւատար է ընդ նմին:

Հ ի շ ա տ տ կ ա դ ր ու թ չ ու ն ն ե ր

էջ 89 (միասյուն)

Ես չեմ արժան և մեղադարտ Աստուածատուր քահանայս տեաքի զսուրբ աւետարանս ի ձեռն գերութեան տաճկաց, հոռաշման և փափակ սիրտիւ տալի զսուրբ աւետարանս յիշատակ հոգւոյ իմոյ և ծնաւալացն և մերձաւորացն իմոց և ամուսնին իմ Բիրին և որդիքն իմ տէր Յոհանիսին և կաղակիցն իւր Խանու- մին, Փրքիպէկին, Աւտալին:

Դարձեալ ազաշեմ դձեզ, ով սուրբ քահանայք, որ հանգիպիք զսուրբ աւետարանիս, յիշեցէք և զթոսն իմ՝ տէր Աստուածատուրին և կողակից իւր պարոն Խանութին և զուսար Խանդատին: Յիշեցէք զտէր Աստուածատուր քահանայն և զիւր ծնաւզան. և Քրիստոս, որ առաւ է ի տուրս բարեաց, ձեզ՝ յիշողացդ և մեզ՝ յիշեցելոցս առ հասարակեաց ողորմեացի՜. ամէն:

էջ 297բ—298ա (միասյուն)

...Արդ որք հանգիպիք սուրբ աւետարանիս, յիշեցէք զստացուպ սուրբ աւետարանիս զտէր Աստուածատուրն և զկողակիցն իւր պարոն Խանութն² և զծնաւզան իւր՝ Մէլիքաւ³ և զորդիքն իւրոց, որ հոռւր վերբատին նորոգել և ծաղկել զսուրբ աւետարանս ի հալալ և յարգար վաստակոց իւրոց, ի վաշկումն անձին իւրոյ և զաւակաց իւրոց. յիշեցէք և աստուած ողորմի ասացէք նոցա հոգոյն, ամէն:

Այլ և արհնեսցէ տէր աստուած մեր զԱստուածատուր քահանայն և զկողակիցն իւր և զորդիքն իւրոց հոգով և մարմնով, ատմբ և տեղաւք, զարմաւք և զաւակաւք, բնչիւք և ապրանաւք, սիրելաւք և բարեկամաւք և ամենայն գոյականաւք. աստուած ատյ ձեզ անշափ բարի, որպէս և ձեր սիրտդ կամի և յիս աստեացս ամենայնի՝ արքայութեան լինիք որդի. ամէն: Այլ և ասցէ՛ տէր աստուած տանց ձերոց շինութիւն, անգորբութիւն, խաղաղութիւն, բարեաց լիութիւն և առատութիւն. և արհնեսցէ Քրիստոս աստուած զցանածն և զցանեւոյն, զանկածն և զանկեւոյն, զյգին և զծնանեւոյն, և պահեսցէ անխորձ անասան մինչև ի խորին ծերութիւն, և ասցէ տէր աստուած զարձ և ապաշխարութիւն. ամէն:

Արդ կազմեցաւ և ծաղկեցաւ ձեռամբ Յովանէս վարպետի ի Բվիս հայոց ՌՀԶ[=1627] ի դաւոն Հազարծնաւ սուրբ Աստուածածնիս և սուրբ Գրիգորիս և այլ սրբութեանցս, որ առաւ կան հաւաքեալ. ազաշեմ դձեզ մի բերան ողորմոյ արժանի արարէք զիս և ծնաւզան իմ և զԳուրխանայ ապանշխարողն, որ աշխատեցաւ ի կազմել զսուրբ աւետարանիս, աստուած ողորմի ասացէք հոգոյ նորա. ամէն. և որ ողորմի ասէ, աստուած իւր հոգոյն ողորմի. ամէն:

Աստուած ողորմի Մանգասարին և իւր կողակցուն, որ զսուրբ աւետարանս ի գերութենէն ազատեցին:

№ 7 [=546]

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Թերթեր՝ 236: Պրակներ՝ 19, յորաքանչյուրը 12 թերթ (առաջին պրակը 10 թերթ, որոնցից 2 մագաղաթ): Մեծությունը՝ 21×16×6 (զրություն 15×11): Նյութը՝ հին թուղթ (առաջին պրակում 2 թերթ մագաղաթ): Կազմը՝ կաշեպատ տախտակ, գրոցից երկուքի խաչով, մեջք մագաղաթյա պատտոսիկներ: Ձեռագրի վիճակը՝ լավ պահպանված: Գրությունը՝ երկսյուն: Տողերը՝ 21: Գիրը՝ քուսրագիր: Զարդագրություն՝ խորաններ, վերնագրերը և սկզբնառատները կարմիր, թռչնագրեր: Գրիչը՝ եաշատուր արեւդա, ծաղկազարդողը՝ տէր Արիստա-

¹ Բնագրում՝ չորսմեացիս (sic):

² Այս երկու բառը գրված է ջնջվածի փոխարեն:

³ Այս անունը գրված է ջնջվածի տեղ:

կէս: Գուրջյան տեղը՝ Սանահին: Գուրջյան ժամանակը՝ 1485 թ. (ՋԼԴ): Պատ-
վիրապում (ստացողը)՝ Բէկիխաթուն:

Հ ի շ ա տ ա կ ա ր ա ն ն ե ր

էջ 235ր₁—236ր₂ (երկուշուն)

Փառք համազոյ անբաժանելի և միասնական սուրբ երրորդութեան, հաւր
և որդոյ և հոգոյն սրբոյ: Ասվորութիւն է գերիմաստ վեհից և յոգնահանձար վի-
պասանից զպատճառ յիշատակաց աւրնթիւր գնել, այսինքն զգալ բանին առ-
տոճոյ ի հայրական ծոցոյ ի փրկութիւն աշխարհի, զոր եկեալ և կատարեաց
զփրկագործ տնաւրէնութիւն աւետարանական քարոզութեամբ, կամաւոր շար-
շարանաւքն և փրկական խաշկուլութեամբն, թաղամբն և երեքարեալ յարութե-
ամբն, ամբոցոյց մարդարէիւք, պարսպեաց տաւքելաւք, պոսկադդեաց արի
մարտիրոսաւք, զուարճացոյց աւետարանական բանիւ, և որպէս եկն, նոյն և
համբարծաւ առ հայր և զալոց է նովին մարմնովն և փառաւք հաւր գատել
զկենդանիս և զմեռեալս, արդարոցն փառք և պատիւ և մեղաւորացն տանջանք
յաւիտենական: Վասն որոյ տեսեալ զսորոյնն անձառ փրկագործութեան խոր-
հուրդ բարեմիտ և սրբահառա Քէկիխաթուն, աղաշխարհողն ոչ ոնելով մար-
մնաւոր զաւակ ի վերայ երկրի, այլ ըստացաւ զսուրբ աւետարանս յիշատակ
յաւիտենական կտակ անվախձան կենացն պաշար և առաջնորդ երկնաշու ||
Հանապարհին, ի հալալ ընչից տկն ունելով ելից ի կենցաղոյս ջերմեանդ սի-
րով և անհատական յուսով զաւակ ի Սրովն և գանձ անկողնապալելի վերինն երու-
սագէմ, յիշատակ հոգոյ իւրոյ և բարի ծնաւդացն իւր՝ հաւրն տէր Տիրազին
(տր ազին) և մաւրն Ամբարխաթունին և եղբարցն Սարգսին և ետառազին և Ովե-
լին, զոր տէր աստուած ընդ երկայն տաւրս արասցէ, ամէն: Նաեւ զհանգուցեալ
եղբայրն իւր զԹանդութն, որ կիսարեալ տարածամ փրկեցաւ առ Քրիստոս
և բազում սուղ և դաւնութիւն եկող ծնաւդացն, որոյ յիշատակն սարաւ արհնու-
թեամբ եզիցի: Ի նայ և զզուտարն իւր զԹուրվանդէն զհանգուցեալն ի Քրիստոս
և քերցն իւր Սիթխաթունին և...¹ և այլ ամենայն արեան մերձաւորաց կենդա-
նեաց և ննչեցելոց:

Եւ արդ ես, յեաինս և անարժանս ի կարգաւորաց կաշառուր մեղուցեալ
զրիշս, տեսի զտէր և զփափաղ Բէկիխաթուն աղաշխարհողին, զոր վաղուց հեռէ
ունէր զփափաղ սուրբ աւետարանիս, և իմ անընդունակ գոչով յարուստ զըր-
շութեան և բազում մեղաց ցնորիւք պաշարեալ այլ ըստ կարի մերում, զոր
պարպեալաց մեղ մարդասէր հոգին, յանձն առի և բազում աշխատութեամբ և
առաւարդանաւք գծադրեցի զսալ || մեղասմած մատամբ իմով ի կրկնահանգեա և
ի գերահռչակ ուխտիս, որ կոչի Սանահին, ընդ հովանեաւ սուրբ աստուածած-
նիս և հրաշափառ կաթաղիկէիս, ի յառաջնորդութեան տեսնն Բարսեղ եպիսկո-
պոսի և այլ միտքանիցս, ի թուականութեանս հայոց ՋԼԴ [=1485], ի գառն և
ի շար ժամանակիս, որով նեղիմք ի բռնութենէ տնաւրինաց: Եւ արդ՝ երեսս ան-
կեալ աղաշնմ զսրբազան դասս քահանայից, որք հանգիպիք սուրբ աւետարա-
նիս ի ժամատեղ կամ պատարագի, յիշեցէք յաղաթս ձեք գիտ՝ զկաշառուր
անարժան արեւդաւս, որ զտնուն միայն ունիմ, և զբաղմերախա հուրեղբայրն իմ
զտէր Վարդան կուս/ակրան արեւդայն և զուսուցիչն իմ զտէր Արիստակէսն, որ
բազում աշխատութեամբ ծաղկաղարդեաց զսուրբ աւետարանս, և զհամշիրակ

¹ Բաց է թողնված:

եզրայրն իմ զտէր Մկրտիչ կուսակրան արեղայն. նաչ և զծնաւդսն իմ՝ զհայրն իմ զՅովաննէս և զմայրն իմ զՀագրէվարդն, որ բազում աշխատանաւք ծառայեցին մեզ. ալլի ազաւեմ կրկին մաղթանաւք յիշեցէք ի Քրիստոս և զքոյրսն իմ զնիկարխաթունին, Աննախաթունին, Նոյիմզարին, հանգուցեալսն ի Քրիստոս: Գործեալ եղիցի յիշատակ մասին արհնայթեան ի սուրբ աւետարանս ստացաւք սորին զԲէկիխաթունն և զհայր... (Յերի)

պրակ Զ, էջ 10բ:

Մեղսամած զծողիս ողորմեա տէր և Բէկիխաթուն սպաշխարողին, քաղաքսդ սուրբ աւետարանիս:

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ ր ու թ չ ու ն ն ե ր

էջ 69ա (երկայուն)

Ըզվերջին ստացաւք սուրբ աւետարանիս, բարի և սրբամիտ Ռոկան էրեցիս, որ ստացաւ զսո ի հալեալ արդոց իւրոյ, որ եա կազմել զսուրբ աւետարանս յիշատակ հոգւոյն իւրոյ և իւր ծնաւդացն՝ հաւրն Մըկըրտիչ էրեցին և մայրն Մարիանին և հանգ[ուցեալ] եզրայրն իմ Մխիթարն և կող[ակիցն] Նոսիահն և որդիք նորա Գրիգորն և կաղակից Շահլամանն և որդիք Յակոբն, Գաւուքն, ԸՄտեփանտոն [ս]արկեաւագն, Յոհան և զուտոր Պալաուքիանն, Խանդէկին, Նթխարէն և եզրայր Յոհանէս և կող[ակից] Պաշիկն և որդ[իք]...¹ Մկրտիչն...¹ եզր[այր] Յոհանէս և որդ[իք] Յակոբ, Մկրտիչ, Խաթու[ն]...¹, Խանդարն: Գործեալ ազաւեմ զձեզ, ով սուրբ... հք, որ հանդիպէք ի սուրբ աւետարանիս, յիշեց[էք] սուրբ աւետարանս կազմ[ի]... որ... կան... ձեր յիշեց... զմեր... որ ձեզ յիշողացդ և մեզ յիշեցելոցս, առհասարակ ողորմեացի, ամէն:

Ի թվին ՌԾ [=1601]. Հայր մ[եր]...

էջ 117բ (միասյուն) վ ր ա ց ե ր ն

հետա հըլտա իցնիսիս յա սոջեղս Յարտցոցս ալիհըրա ցսց Գ՝ Նախա-
րեծա միցեքուլադ, Բոմբելուց ոյո կետիլ Յուդնի Յարտցոցեղի Եր-ուոցանցս
ստաճոջլաո

Թ ա ր գ մ ա ն ար ա ր

Թվականությանն 1891 (սխալմամբ՝ 1800+9+1) հունիսի 21 Մարտոսի պուգում [յուդական] զրվեց այս սուրբ ավետարանը նվիրատվությամբ բարեկեցիկ Մարտոսիեցի տեք Հովհաննիսի ժառանգների:

Արտ ստորե հայերեն՝ տալատիտենքով (ա-ի տեղ ռ-ով).

Ի փետրվարի 15-ին 1891 ամի տեառն, ողորմութեամբ և զօրութեամբ ստաւծոյ կառուցար եկեղեցիս Մարտոսի աւետաղ սուրբ տաւալածանայ, ի ժամանակի նորին կալսերական մեծութեան՝ բարեպաշտ թագաւորին Ռուսոյ Ալեքսանդր Ալեքսանդրովիչի 3-ին և ի հայրապետութեան հայոց՝ տն Մակարոս Ա-նայ, անխնշ աշխատութեամբ և ջանիւք Թեղաւ քաղաքացոյ Ազէրսանդրի Պետրոսեան նազարեանցի և կամաւոր նուիրաբերութեամբ բարեպաշտոն ժողովրդականաց, վասն յիշատակի կենաց իմոյ և յիշատակի կենաց ծնողոց հոգոց Թեղաւցուոյ Պատարկացին, որդուոց նորայ Պետրոսին, Նադորին և Ելենին. ամէն.

Յամի 18¹⁰² [=1902] քառացոյ զայս սուրբ աւետարան ի մարտի 10-ի անուանեալ գիւղ:

¹ Զնշված է:

№8 [=547]

ՊԱՐԶԱՏՈՒՄԸ

Թերթեր՝ 70 (սկզբը և վերջը թերթ)։ Պրակներ՝ 5, յուրաքանչյուրում 14—16 թերթ, մեջը պակաս։ Մեծությունը՝ $15,5 \times 10,5 \times 1$ (գրության 12×8)։ Նյութը՝ թուղթ։ Կազմ չունի։ Ձևագրի վիճակը՝ վնասված և թերթի ե սկզբից և թե վերջից (մեջն էլ թերթերը պակաս)։ Գույնը՝ միատոն։ Տողեր՝ 16։ Գիրը՝ նստրագիր։ Զարդագրություն՝ չունի։ Գրիչը՝ անհայտ։ Գույքան տեղը՝ Կարինի մոտ (°)։ Գույքան ժամանակը՝ 17-րդ դար։ Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ։

Հիշատակագրություններ

էջ 28ա

Այս գիրք լիշատակ է քաղաքի տէր Գեորգին, որ լիւր ի ձեռնառու, որ էր ժամկաշ սուրբ տառուածածնի քաղաք... թ... և Արզրում ձեռնագրեցի քահանա թվին ՌՃԾԷ [= 1708]-ին, որ է ձուկն տանուաէր։

էջ 27ա լուսանցքներում կապից և ներքից անիմաստ բառերի շարան։

Համշէն, սնտն, մինչնայ գեղն, շինին, նդիւարին, մեծ տանն Խաւոր [= Խաչատուր] տղայ, մայրն նաշխուկն, շալախն առի... սեպտեմբեր ի ժԱ, Համշէն... գեղջ տէր Առաքելին տղան Կարապետն, գոյնցի տէր Վարդան մկերակց միջ գեղն...

№ 9 [=548]

ԽՈՐՀՐԴԱՏԵՏՐ ՊԱՏԱՐԱԳԻ

Թերթեր՝ 21։ Մեծությունը՝ $29 \times 22 \times 0,5$ (գրության $23,5 \times 15$)։ Նյութը՝ թուղթ։ Կազմ չունի։ Ձևագրի վիճակը՝ վնասված և թերթ։ Գույնը՝ երկ-սյուն։ Գիրը՝ խոշոր բոլորագիր։ Զարդագրություն՝ 1 նկար (էջ 1-ր), 1 խորան (էջ 2ա) և 4 մանրանկարներ (էջ 4ա, 8ա, 9ա, 11ա, 13 գուրա կտրած)։ Գրիչը՝ անհայտ։ Գույքան տեղը՝ անհայտ։ Գույքան ժամանակը՝ 17-րդ դ. (°)։ Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ։

Հիշատակագրություններ

էջ 21բ2

Յիշատակ է Խորհրդատեարս պարսն Գորգինին և Կապակցին Մարիամ խա-նուսին և իւր որդին Փարսադանին և Քալխոսարովին և որդին Գորգինին և ամե-նայն ազգականացն սղորմի, որ է տրհնեալ յախտեանս. ամէն։ Հայր մեր։

№ 10 [= 549]

Հիշատակարան կցված 1685 թ. Վենետիկում տպված ավետարանին¹։ Մեծությունը՝ $17,5 \times 13 \times 4,5$ ($13 \times 9,5$)։ Կազմը՝ կաշեպատ տախտակ, մեջը պատասիկներ։ Դրոխց «Խաչյալ Քրիստոսի»-ի երկու թե զարդ։

¹ Տե՛ս Գ. Զաքարյանի և Կ. Զախարյանի մատենագիտութիւն, Վենետիկ, 1883, էջ 76։

Հ ի շ ա տ ա կ ա ր ա ն (վերջում)

Յիշատակ է այս սուրբ աւետարանս Կիրակոսին և Կողակցին Գագշախին և հան[դ]ուղեալ որդին Անանին և Կողակցին Գուշինին և Կենդանի որդին Ղազարին և Կողակցին Հոռոմին: Արդ և ես, Կիրակոս, իմ որդի Ղազարս գնեցինք այս սուրբ աւետարանս վասն յիշատակ Անանի հագոյն համար, հալալ ընշիւք և ապրանօր մերովս: Ով, սուրբ եղբայրք և ընթերցողք, [յս]րժամ ընթեռնուք կամ օրինակէ[ք], մէկ լի բերանով հոգոց հանդուցելոց և Քրիստոս որդի և հայր մեզայ առաջէք: Քրիստոս աստուած ըն[դ] ձեզ սգորմի իւր միւս անգամ գալըստեանն. ամէն. թվին ՌՃԿԳ [= 1714]:

Հայր մեր, որ յերկ[ի]նս ես...]:

№ 11 [=550]

Գ Ա Ն Զ Ա Բ Ա Ն

Թերթերք՝ 199, Պրակներք՝ 18, յարաքանչյուրում 12 թերթ: Մեծությունը՝ 21×14,5×4 (զրության 15,5×10): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ կաշեպատ տախտակ: Ձեռագրի վիճակը՝ սկզբից և միջից քայքայված, վերջը թերթ: Դրությունը՝ միասյուն: Տողերք՝ 22: Գիրք՝ բուրբաղիք: Զարգացրություն՝ շունի, վերնագիրները և սկզբնատառերը կարմիր: Դրիչը՝ եռաշառուր երէց: Դրության անդը՝ ճիւղէլ գյուղ: Դրության ժամանակը՝ 1481 թ. (21): Պատվիրատուն (ստացողը)՝ «Անտոն կրանատար, հայր վանաց Զուգու աստուածածնին»:

Հ ի շ ա տ ա կ ա ր ա ն

Վերջում (էջ 199ա)

...Գրեցաւ գանձարանս ձեռամբ եռաշառուր իրիցու փցուն և տխմար գրչի ի գիւղս, որ կոչի ճիւղեւ, ընդ հովանեաւ ծիրանաւոր աստուածածնիս, հրամանաւ և ծախիւք սրբաւոր և գերալուր անձին Անտոն կրանատարի՝ հայր վանաց Զուգու աստուածածնին, ի վաշխումն անձին իւրոյ և յիշատակ իւր և ծընողաց իւրոց: Ով գմեղ յիշէ, աստուած գինքն ի բարին յիշէ, և նմա փառք յաւիտեանս. ամէն: Գրեցաւ ի թվ[ին] հայոց 21 [=1481]:

Ստորև ձրացերեն փոքրատառ խուցարի գրով.

ԵԱՐՈՇՏՈՆՏ ՉԵՄՆԸՅԵՆ (ՅՆ) ԼՃԵՂՏՈՃԱՆ (ԼՆ) ՎՅՈՆ (ՎՆ), ալսինքն՝
«Խարիտոնին աստված ոգորմի, ամեն»:

էջ 199բ (եզծված)

[Փառք հայր և] որդոյ և սուրբ հագոյն... գրեցի զՊանձարանս յիշատակ ինձ և ծնողացն... Կիրակոսին և... Մխիթար և որդոյն իւր Գրիգոր, և ազաշեմք որք... կամ արինակէք ստաւարանեալ... Գրիգոր... ննջեցեալսն ի սուրբ յաղաթս ձեր յիշեցէք և [աստուած] զձեզ յիշէ յիւր սուրբ արքայութեան. ամէն:

Հ ի շ ա տ ա կ ա դ ր ու թ յ աւ ն ն ե ր

էջ 3բ—5ա (ներքեի լուսանցքում)

Ես, Ռամանդիս, գնեցի Փանձտեարս յիշատակ ինձ և Կողակցին իմոյ եռշառին և հօրս Մաղճիւնի որդի Ալադադին, մօրս Անդալաւին և դաւաղացս (բնագրում՝ զօտկացս) Լամադին, Մամուկին, եղբօրս Նուրվերդին, գառերաց հայգունգուն, Շամանդուխին, Ադրիմինդուխին, Լալգունալին, եանսուլթանին,

քվերս Սայփաուլթանին || և ամենայն արևան մերձաւորաց (բն. մերձօրաց) իմաց, և ավի յիշատակ ինձ և Կարապետ Կախիսպոսին. ով որ Կարգայք [Կամ] արքինակէք, բերան մի ողորմի ասէք Ռօմանդուն և իւր ծնողացն, և || ասաւած ձեզ ողորմի իւր ահեզ ատենին. ամէն:

էջ 6բ

Նրազ է, Կատարի:

էջ 45ա վրացերեն զქა ღაშვიძობა, საქონენ

«Այստեղ քանս տարավ»:

էջ 142ա

Վերջին ստալցուդի գրոցս ողորմի ասաւած Մրանադին, Յիսայիսթանին, Ամիրփաշային ու Նայփաոսին. ասաւած ողորմի Սարգիսին: Ով որ մէ բերան Կարգա... որ ասէ ստացուդի գրոց... լէր... յարքայութիւն. ամէն:

№ 12 [=551]

Մ Ա Շ Տ Ռ Յ

Թերթեր՝ 55 (համարակալված է 2—56): Մեծութունը՝ $19 \times 13,5 \times 1$ (գրութիւն 15×10): Նյութը՝ թուղթ: Կազմ չունի: Զեռագրի վիճակը՝ սկզբից և վերջից վնասված և թերի: Դրութունը՝ միասլան: Տողեր՝ 22: Դիրը՝ բոլորադիր: Զարդագրութիւն՝ չունի: Դրիչը՝ անհայտ: Դրութիւն տեղը՝ «Ընդ հովանեաւ սուրբ Լուսաւորիչի ի դաւդս Յարայմիչի, որ կոչի Յարբիկ»: Դրութիւն ժամանակը՝ 1510 թ. (ՋԾԹ): Պատվիրատուն (ստացողը)՝ Պարսեզ երէց:

Հ ի շ ա տ ա կ ա բ ա ն

էջ 35 բ

...Ըստացաւ Մաշտոցս Պարսեզ երէցս յիշատակ իւր և ծնաւդաց իւրոց՝ հաւր իւրոյ տէր Ակորին և մաւրն իւրոյ Յամամայ և կենակցին իր Կուզլուին, եղբայրն իւր հանգուցեալն ի Քրիստոս Ա[ր]մեան և Յոյնանին. ամէն:

Ազաշեմ յիշել ի տէր և աստուած յիշողացդ ողորմեցի, որ և առատ անէ ի տուրա... ի ձեզ և մեզ, ողորմեցի, ամէն: Եղիցի, եղիցի, ի թվիս ՋԾԹ [=1510], ի սուլտանութեան տաճկաց շահին, հայրապետութեան տեառն Ըստակէսի, ընդ հովանեաւ սուրբ Լուսաւորիչի, ի դաւդս Յարայմիչի, որ կոչի Յարբիկ...

էջ 27 (28)բ ներքեից

Այս երկու թուխտս գիշերով գրեցի... թողութիւն արէք:

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ բ ս լ թ յ ու ն

էջ 36(37)բ ներքեից

...Զվերջի[ն] ըստացաւ Մաշտոցիս Պաւտախ և Կազակիցն իւր Հայեթայ և որդին իւր Ղասամայ և էրեց որդին իւր տէր Դաւիթ ազաշեմ զձեզ, ընդերձողք տառիս, յիշեցէք ի մարբափայլ ազաթքս ձեր և յաստուած յիշողացդ ողորմեցի. ամէն: Տէր աստուած:

№ 13 [= 552]

Հ Ե Ք Ի Մ Ա Ր Ա Ն

Թերթեր՝ 220 (սկզբից 32 էջ պակաս), համարակալված 33—220 էջ: Պրակներ՝ խառնված: Մեծութունը՝ $21 \times 16 \times 1$ (գրութիւն 17×12): Կազմը՝

կաշի: Նյութը՝ թուղթ: Ձեռագրի վիճակը՝ վնասված, սկզբից և վերջից թերի: Գրությունը՝ միասյուն: Տողերը՝ 28: Գիրը նոսրագիր: Ձադագրություն՝ վերնագրերը և սկզբնատառերը կարմիր: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ անորոշ: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ Ղարանցի Քասբարի որդի Սահակ: Բովանդակությունը՝ Բժշկարան. տերմիններ ա—ա (մնացածը չկա): 193—220 էջերում ցանկը:

Հ ի շ ա ա ա կ ա ռ ա ն

էջ 193

Յանկ Հեքիմարանիս բազում աշխատանք արարեալ ի վերայ աշխարհներից պարզապէս ի վաշխումն Ղարանցի Քասբարի որդի Սահակիս. և օվ ոչ հանդիպեացէ, միօվ կարմիրով (՝) չիշեացէ:

Հ ի շ ա ա ա կ ա ռ ա լ թ չ ու ն (Կաղմի ետեից)

Հայր եռչատուր, եղբայր Սար[գիս], կողակից Յարինին և իւր մերձաւորացն ամէն. օվ որ կար[դար], մէկ բերան ողորմի առէք, աէք ձեզ ողորմի:

№ 14 [= 553]

Ը ն Թ ե Բ Յ Ո Ի Ա Մ Թ

(Պ ա ա ա ա ի կ)

Թեր 1: Մեծությունը՝ $26(13) \times 18$ (գրութչան $17(8,5) \times 13$): Նյութը՝ մագաղաթ: Կաղմ չունի: Ձեռագրի վիճակը՝ թերթը ծալած (կիսով), վերևը պատռած: Գրությունը՝ երկսյուն: Տողերը՝ 22 յարաքանչյուր սյունակում, որոնք տալիս են շորս ընթերցվածք՝ յարաքանչյուրը 11 տող: Գիրը՝ երկաթագիր: Ձադագրություն՝ չկա: Թերթի ներքեում գրված է՝ ԽԱԶ: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ մոտավորապես 10—11 դդ.: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ:

Բ ո վ ա ն դ ա կ ա լ թ չ ու ն ը

1. (11 տող)... դաշ[խարհ ստեղծ եւ] զանարատ բազում/կս քո ի վերայ փրկաովեա խաշին եւ/նեղեր զսուրբ զա/րիւնդ կեցուցա/նել զվտարանդե/ալսն ի ծառայութենէ մահու եւ մե/կացդ ունայնի...

2. (11 տող)... աշ/խմ եւ միշտ եւ յաւ[իտեանս]... դիր, տէր, զամենատուր/ձեռքն քո ի վերայ/ սորին նշանիս եւ/ տըհնեա գիտչս/ զայս եւ տուր յաղ/թա-նակ փրկել ժո/ղսվրդեան քո պար/ծելոյս ի կենսա/բեր անուն քո, աշխ/մ եւ միշտ եւ յաւիտեանս...

3. (10 տող)... խաշին ի սրահդ/նութիւն տեճանց/ մերոց եւ ի պատ/ճառք երկրպագութեան սրբոյ եւ գի/գական երրորդութեանդ եւ մի տառաւած/ութեանդ, հար եւ/ արդույ եւ հոգսց[ն]/ սրբոյ. աշխմ եւ մ/իշտ եւ յաւիտեանս...

4. (11 տող)... շորիս ընդ/մարտ թշնամույ. յդի քո է տէրութիւն/ եւ զաւրութիւն եւ/ փառք յաւիտեան: /Ապա այս կանոն կատարի. /սաղմոս Աէ պատմեցեմեր/ ընթերցուած ի ծննդոց¹: /եւ եւ Յակոբ ի չըհարոյ անտի/ երգման եւ զնաց/ [ի Խառան...]»:

¹ Ընդգծվածը վերնագիր է:

№ 15 [=554]

Հ Մ Ա Յ Ի Լ

(Պ ա ա ա ո ի կ)

Թերթ 1: Մեծությունը՝ $47,5 \times 8$ (գրությունը 6): Նյութը՝ թուղթ: Կազմ չունի: Ձեռագրի վիճակը՝ սկիզբն ու վերջը թերթի (պատռած): Գրությունը՝ միասյուն շրջանակով: Տողերը՝ ամբողջը 55: Գիրը՝ բուրբուկ: Ձառագրություն՝ վերնագիրը կարծիք: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ անորոշ: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ:

Ր ո վ ա ն դ ա կ ու թ չ ու ն ք

Արևու ծիր, որանց վերևից կարդացվում է. «զաշտ իմ»:

ա. ծիր (8 տող). «Ի չերինս, ուստի իկեացէ ինձ օգնութիւն: Օգնութիւն ինձ ի տեսանէ եկեալցէ, որ արար զերկինս և զերկիր: Մուտ զօրութիւն ծառայիս/բո, կեցոյ զօրդի [ազա]խնո[յ] յքս և արա... նշ/ան... [փրկ]ութեան»:

բ. ծիր (8 տող). «Տեսցեն տա/ելիք իմ և ամաշեսցեն/։ Դու, աէր, աւգնեցիր և/մաքրեցիր զիս: Փառք/հար և սրդոյ և հոգոյն սրբոյ, յայժմ և միշտ և յաւիտե/անս յաւիտենից [ա]/մէն»:

Ապա կարդացվում է «Տաղ խաչին» (Գր. Նարեկացու նմանությամբ). Ապա՝ «Գովեստ սուրբ խաչին»:

№ 16 [=555]

Ո Ի Բ Բ Ա Թ Ա Գ Ի Բ Բ

Թերթերը՝ 110: Մեծությունը՝ $15,5 \times 10,5 \times 1,5$ (գրություն 10,5 $\times$ 7): Նյութը՝ թուղթ ասրեի որակի: Կազմը՝ կաշեպատ տախտակ (մնացել է ա. մասը, մյուսը՝ ո՛չ). մեջը փակցված է կտոր: Ձեռագրի վիճակը՝ քայքայված: Գրությունը՝ միասյուն: Տողերը՝ 16: Գիրը՝ բուրբուկ: Ձառագրություն՝ չունի: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ 16—17-րդ դդ.: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ Ամիր-բէկ, Միրզա-բէկ և նրանց մայր Փարսուր:

Հ ի շ ա ա ա կ ա ր ա ն

էջ 77ա

...Գրեցաւ զիրս սրահպանութեան և նախախնամութեան ծառային աստուծոյ Ամիր-բէկին, Միրզայ-բէկի[ն] և իւր (բնագրում՝ ուր) մարն Փարսսին և ամենայն ասնեացն մեծի և մեծացմեծացն ամենիցուն. ամէն. ի դէմ ծառայիս աստուծոյ Ամիր-բէկէ, Միրզա-բէկէ:

Հ ի շ ա ա ա կ ա դ ր ու թ չ ու ն ն և ք

էջ 70ա. Թէմուրազն, որ փախաւ, թիւն ՌՁԲ [=1633]:

էջ 72ա—բ

...ամենայն ազանգք և կախարդութիւնք ի ծառայիս աստուծոյ Ամիր-բէկէ և Միրզա-բէկէ և իւր մարն Փարսսին. ամէն: Ով եխբար, յամէն կիրակի կարդալ տուր ի տան քում, և դուք ամէն խոնարհ ի ներքե նստէք և ամենայն ստացուածքն ձեր յաւելնայ և տուր ձեր յաջողի, և նիւթք և կախարդութիւնք/ ոչ մերձենաք ի ծառայիս աստուծոյ Ամիր-բէկին, Միրզա-բէկի[ն] և ի իւր մարն Փարսսին. ամէն:

Հաստատով խոստատւան[իմ]ք...

էջ 74ր. աստուած մեր շատ վա...աւորին է:

էջ 75ա

Հարապետին հղիցի պահայտան և աւգ[ն]ական ծառային աստուծոյ Ամիր-
բէկէ և Միրզա-բէկէ. ամէն հղիցի:

էջ 75ա (այլ գրով)

Ես, տէր Ար[է]լն, գ[ր]եցի. օվ որ կա[ր]գա, մի բերան օղորմի տաէ:

էջ 76բ

Փառք համադոյ սուրբ երրորդութեան, հաւր և սրդոյ և հոգոյն սրբոյ, այժմ
և միշտ և յաւիտեանս. ամէն...: Ես, Ամիրջանս, գնեցի զսուրբ գիրս յի-
շատակ ինձ և ծնողաց իմոց՝ հայրն իմ Աստատրին և մայ[ր]ն իմ Գու-
րանգուխնին, որ հանգուցեալ է առ Քրիստոս. և վերջին (՝) մայ[ր]ն իմ Գուլգանն
և կողակիցն իմ Թէթրոյին¹ և փեսայ զսուրբ գիրս ի ձեռն այլոց գերի ցանկա-
ցայ և առայ տի ի հալալ ընչից իմոց, տւի ի ձեռն փի (՝) Դաւթին, որ կոչի
Շումթայ² ի գաւն սուրբ նշանին. որ օվ կարգաք կամ արինտէէք, ա. բերան
ողորմի տաէք. ձեզ ողորմեսցի յիւր մի[ւ]ս անգամ դայլստե[ա]ն, ամէն:

էջ 76 բ (լուսանցքում)

...և ի Թաղաւորութեան պարոն Թէմուրաղին³ և ի հայրապետութեան տէր
Մովսէսին⁴:

№ 17[=556]

Յ Ա Յ Ս Մ Ա Ի Ռ Ի Ր Ք

(Պ ա տ ա ռ ի կ)

Քերեքը՝ 2 (էջք 420ա-ր, 461ա-բ): Մեծաւրյունը՝ 33×23 (գրության
28×19,5): Նյութը՝ հին թուղթ: Կազմ չունի: Ձևագրի վիճակը՝ քայքայված,
պատասիկ եմ և մի այլ պրակից: Գրւոյուն՝ երկոյուն: Տաղերը՝ 37: Գիրը՝ քո-
լորագիր: Զարդագրւոյուն՝ վերնագրերը և սկզբնատառերը կարմիր: Գրիչը՝
Յոհանէս: Գրւոյան տեղը՝ անհայտ: Գրւոյան ժամանակը՝ անորոշ: Պատվի-
րատուն (ստացողը)՝ Մերսն քահանա:

Ր ո վ ա ն դ ա կ ու թ յ աւն ք

էջ 420ա—բ. վերջ «Վկայարանութեան Յուլիտայի»:

էջ 420բ. սկիզբ նոր տեքստի (Հրաւիր ժ և Յուլիսի ժ2):

«Վկայարանութիւն սուրբ ճգնաւորացն Կոպրի և Պաթերմութէսսի և Աղէք.
սանդրի»

¹ Թէթրո, իբրեւ հասարակ բառ, վրացերէն նշանակում է «աղիտակ»:

² Շում[ա]մթայ՝ վանքի անունն է Թերափի մօտ:

³ Թէմուրաղ Ա. Թաղաւոր՝ 1606—1616 (Կաթեթի), 1623—1632 (Քարթլիի և Կա-
թեթի), 1634—1648 (Կաթեթի):

⁴ Ամենայն հայոց կաթողիկոս Մովսէս Գ. Տաթևացի, 1629—1632:

էջ 461 ա. վերջ «Վկայաբանութեան Թէոդորա»:

էջ 461բ. սկիզբ նոր տեքստի «Յայտմ աւուր յիշատակ Աշոտայ Բաղրատունայ Հայոց Թագաւորի. Սա առաջին Թագաւորեաց յազգէն Բաղրատունեաց...»

Հ ի շ տ տ ա կ ա ր ա ն ն ե ր

էջ 420բ.

Եւ յամս բարեպաշտ ինքնակալին Կոստանդիանոսի ազգամբ հրեշտակաց աստուծոյ յայտնեցան նշխարք սրբոցս Կիրակոսի և մօրն նորին Տուգիտայի, որոց ազօթիւքն ոգործի Քրիստոս ստացողի գրոցս Մերուն քահանայի և ծնողացն նորին՝ Մկրաչին և Իմշա-խաթունին և կենակցին Սանդուխտին և զոքանչին Ջաբմանդուխտին և աներոջն Մխիթարին և Յովանէս գծողին:

էջ 461բ.

...և Թագաւորէ Աշոտ որդին Արասայ յամս Իէ ր Թվին ԴՃ և Բ [= 953], որոց յիշատակն արհնութեամբ եզիցի և մեզ մասն ընդ լաւացն լիցի, մանաւանդ ստացողի գրոցս Մերուն քահանայի և ծնակաց նորին Մկրաչին և Իմշա-խաթունին և կենակցին. ամէն:

№ 18 [=557ա]

Հ Մ Ա Յ Ի Է

(Պ ա տ ա ո ի կ)

Թերթ 1: Մեծությունը՝ $225 \times 7,5$: Նյութը՝ թուղթ: Կազմ չունի: Ձեռագրի վիճակը՝ վնասված, աչսինքն թերի սկզբից և վերջից: Գրությունը՝ միասյուն: Գիրը՝ բուրբակի, նոսրագիր: Զարգացրություն՝ նկարներ, տեքստը տեղ-տեղ կարմիր: Դրիչը՝ Յակոբ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ 1774 (ՌԲՃԻԳ) 15/10: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ Յակոբ: Բովանակությունը՝ կախարդական տեքստեր, սկզբից՝ «Զայս վրան պահէ, որ դառակն ազալ մնայ և ապրի. Սաղմոս Դավթի»...:

Հ ի շ տ տ ա կ ա ր ա ն ն ե ր

ա. ...զգիր բերան որ ոչ կարեն շար խօսիլ ի դէմ ծառայ[իս] աստուծոյ Յակոբայի. Տէր աստուած Յիսուս Քրիստոս. գիրն եւ գրէմ և հրամանաւն աստուծոյ հայո... ի դէմ ծառայ աստուծոյ Յակոբայի. ամէն:

բ. Գիրս գրութեցաքս թվին ՌԲՃԻԳ [=1774] հազդենբերին ԺԵ-ին. ամէն:

№ 19 [=557բ]

Հ Մ Ա Յ Ի Է

(Պ ա տ ա ո ի կ)

Թերթ 1: Մեծությունը՝ $88 \times 8,5$: Նյութը՝ թուղթ: Կազմ չունի: Ձեռագրի վիճակը՝ վնասված, թերի (պատասիկ): Գրությունը՝ միասյուն: Գիրը՝ բուրբակի: Զարգացրություն չունի, վերնագրերը կարմիր: Դրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ մոտավորապես 18-րդ դ.: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ: Բովանակությունը՝ կախարդական: Հիշատակարան չունի: Հիշատակագրություն չունի:

№ 20 [=557դ]

Հ Մ Ա Յ Ի Է

Քերթ 1: Մեծուրյունը՝ 29×8 : Նյութը՝ թուղթ: Կազմ չունի: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ մոտավորապես 18-րդ դ.: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ Մերցի: Բովանդակությունը՝ կախարդական, տեղ-տեղ հմայական նշաններ:

Հ ի շ ա տ ա կ ա ր ա ն (մեջտեղում)

«Եզիցի բժշկութիւն ծառայիս աստուծոյ Մերցին»:

№ 21 [=557դ]

Հ Մ Ա Յ Ի Է

Քերթ՝ 3 կտոր: Մեծուրյունը՝ առաջինի $165 \times 7,5$ (8), երկրորդի $80 \times 7,5$, երրորդի՝ $170 \times 7,5$: Նյութը՝ թուղթ: Կազմ չունի: Ջեռագրի վիճակը՝ վնասված, բերի (պատասխիներ): Գրությունը՝ միասուն (բուրբի): Գիրը՝ բուրբագիր: Զարգացրություն՝ չունի: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ մոտավորապես 18-րդ դ.: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ Կուլասա՞ր, թե՞ Մերցի: Բովանդակությունը՝ կախարդական:

Հ ի շ ա տ ա կ ա ր ա ն

ա. Եզիցի բարեխոսութեամբ սրբոյն Ներսէսի հայրալուսին, խափանեալ, եզիցին ամենայն կապը և կախարդութիւնք և պատահմունք ի ծառայես աստուծոյ Կուլասարէն և տանէն և ի յընտանեացն, ի զաւակէն, ի նշիցն և սարգանացն և ամենայն ըստածացոյն և յազգաւանացն, ամէն:

բ. Եզիցի պաշ[տ]պան Մերցին:

№ 22 [=№ 558ա]

Ճ Ա Ռ Ը Ն Տ Ի Ր

(Պ ա տ ա ռ ի կ)

Քերթ 1 (էջ 283ա-բ): Պրակնեից հասել է 32-ից մի թերթ: Մեծուրյունը՝ $34,5 \times 26$ (պրակնեի $26,5 \times 18,5$): Նյութը՝ թուղթ: Կազմ չունի: Ջեռագրի վիճակը՝ պատասխի: Գրությունը՝ երկսյուն: Գիրը՝ բուրբագիր: Զարգացրություն՝ զարգանկարներ լուսանցքներով, վերնագրերը և սկզբնատառերը կարմիր: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ անորոշ: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ պարսն Աբրահամ, քնտանեօր: Բովանդակությունը՝ «Առաջին սրբաթին երանելոյն Յոհաննու Ռոկեքերանի օրացեալ ի փորձանս տրինակի և ի պատասխանիս Քրիստոսի»:

Հ ի շ ա տ ա կ ա ր ա ն (Նախքան հիշյալ տերտը)

«Պարսն Աբրահամին և կողակցուն Խաթէուն և սրբոցն Դաւութին, Կոստանդին և Ըսդանդիարին...»:

№ 23 [=558բ]

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(Պ ա ա ա ո ի կ)

Թերթ 1: Մեծուրյունը՝ թերթ չորս կողմից պատաստած: Նյութը՝ թուղթ: Կազմ չունի: Ձեռագրի վիճակը՝ պատասխի թերթ: Գրությունը՝ երկսյուն: Գիրը՝ բուխարադիր: Զարգացրություն՝ խորան դարգարված: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ մատավորագրես 14—15-րդ դդ.: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ: Բովանդակությունը՝ աշխարհան ըստ Ղուկասու (մի պատասխի): Հիշատակարան չունի: Հիշատակագրություն չունի:

№ 25 [=558գ]

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

(Պ ա ա ա ո ի կ)

Թերթ 1: Մեծուրյունը՝ 30×20 : Նյութը՝ թուղթ: Կազմ չունի: Ձեռագրի վիճակը՝ պատասխի թերթ: Գրությունը՝ երկսյուն: Տողերը՝ 11: Գիրը՝ երկաթագիր: Զարգացրություն չունի: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ անորոշ: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ: Բովանդակությունը՝ աշխարհան ըստ Մատթեոսի ԻԳ, 16—21: Հիշատակարան չունի: Հիշատակագրություն չունի:

№ 25 [= № 558գ]

ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ ԱԻԵՏԱՐԱՆԻ

(Կ Ե Ղ Ճ Ի Լ)

Թերթ 1: Մեծուրյունը՝ 16×11 : Նյութը՝ կաղալու թուղթ: Կազմ չունի: Ձեռագրի վիճակը՝ թերթ: Գրությունը՝ միասյուն: Տողերը՝ 20: Գիրը՝ նախագիր: Զարգացրություն չունի: Գրիչը՝ Աղաբեկ Ռուբենեան, Սյունեաց իշխան (°): Գրության տեղը՝ Նորավանք (°): Գրության կեղծ ժամանակը՝ 1503 թ. (ՋԾԲ): Պատվիրատուն (ստացողը)՝ (°): Բովանդակությունը՝ Կեղծ պատճեն մի ինչ որ աղետարանի հիշատակարանի, որին կցված են զանազան անիմաստ հիշատակագրություններ:

Հ ի շ ա ա ա կ ա ր ա ն ք

1ա. Շնորհօք ամենազօրին աստուծոյ և կամակցութեամբն աշխան մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի ևս, Ռուբենեան Աղաբեկս, Սյունեաց իշխանս ի զարմէն Սմբատայ մեծ իշխանէն, եսու սուրբ աշխարհանս յիշատակ Նորավանից սուրբ եկեղեցոյն Սիւնոյ, որ և կառուցեալ նախնեացն մերոց Ռուբենեանց: Է ս[ա] յիշատակ ծնողացս իմոց կալ(?) Դաւթ-բեկին և սպալուն իմոյ Նաղարեթ-բեկին և համայն ընդանեացն և ամենայն զարմից և զաւակաց իմոց՝ Վարդանին և Նահապետին աղունցն, եւ ապա որ և ձեռնամուխ լիցի սորա գրուելու կամ ծախելու, եթէ մերայնոցն և եթէ աչւոցն, անէծս կաւ... և Յուդա[յ]ի ընկալցի: Թւին հայոց ՋԾԲ-ին [= 1503°]:

հախ է (°)

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ ր ու թ յ ու ն ն հ ր (անխմատ)

- 1բ. տ. պարաքաղրություններ,
բ. «ծերս քնծայից պայծառ բարգև»,
գ. «... այս պԱղքատագետն զարմի բաշխեց»,
դ. «ո՛վ մահու» են:

№ 26 [=581]

Գ ի Ր Ք Ա Ղ Օ Թ Ի Յ
(Ընդօրինակություն)

Փերերը՝ 196 էջ համարակալված: Մեծությունը՝ $13,5 \times 9,5 \times 1,5$ (գրու-
թյան $10,5 \times 7$): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ կաշեպատ տախտակ: Ձեռագրի վիճակը՝
լավ: Գրությունը՝ միասլուն: Տողերը՝ 14: Դիրք՝ հասրագիր: Ջարդագրություն՝
բոլոր սկզբնատառերը թռչնածե կամ մանկածե են. թռչնածե զույգ. ծիա՝ էջ
51, 63, 88, 101, 109, 114, 122, 147, 158, մի ծիա՝ էջ 13, 121, մանկածե՝
զույգ տղաներ էջ 130, 166, մի տղա՝ 137, խնշ-սր կենդանի՝ էջ 152: Դրիչը՝ Յա-
կոբ դպիր: Պատվիրատուն (ստացող)՝ Թադէոս վարդապետ: Գրության տեղը՝
Լիմ անապատ: Գրության ժամանակը՝ 1847 (ՌՄՂԶ):

Տ ի տ զ ո ս ա թ ե ր թ ք

էջ 1ա (1բ մաքուր)

Գիրք աղօթից հաւաքեալ աստի և անդի ուրումն բանասիրի, ի վայելումն
աղօթող հարցն և եղբարց, ի հայրապետութեան տեառն Ներսէսի սրբա-
ղան կաթողիկոսի ամենայն հայոց, ի 1847 ՌՄՂԶ. գրեցաւ ի սուրբ անապատ
Լիմ, ձեռամբ ուրումն:

Հ ի շ ա տ ա կ ա ր ա ն

էջ 196

Շնորհիւ և ողորմութեամբ աստուծոյ և բարեխօսութեամբ սրբոյ Գէորգայ
զօրավարին հանկ ելեալ աւարտեցաւ գիրքս ի վայելումն Թադէոս վարդապետին:
Արգ, ով սիրելի հարք և եղբարք, յիշեցէք միով Հայր մերիւ գրող սորին նուառ
Յակոբ ապիրս. խնդրեմ սխալանացն մերոց ներել:

Վերջ:

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ ր ու թ յ ու ն ն հ ր

էջ 2ա (2բ մաքուր)

Գիրքը պատկանում է Լևոն Գրիգորեան Խոջամիրեանցին. Թիֆլիս 1912 թ.:
22 յունիսի 1920 թ. վաճառեցի Կ[ովկասեան] Հ[այոց] Բ[արեգործական] Ընկե-
րութեան գրադարանին. Լևոն Խոջամիրեանց:

էջ 196 ի վրա 2 հատ կնիքներ, որոնց մեջ կարդացվում է ՄՏԳ 1892:

№ 27 [=582]

ՄԱՄՆ ԱՍՏՎԱԾԱՇՆՉԻ

Փերեր՝ 3 կտոր (5 էջ) իրար կպցրած: Մեծությունը՝ տառչինի 30×10
(հմայիլի նման), 2 էջ, երկրորդի $24 \times 10,5$ (հմայիլի նման), 2 էջ, երրորդին
 $20,5 \times 10$, 1 էջ: Նյութը՝ թուղթ: Կազմ չունի: Ձեռագրի վիճակը՝ թերի: Գրու-

բյուներ՝ միասյուն: Տողերը ասրբեր: Գիրը՝ հայերեն նոսրագիր և վրացերեն «միակերպ»: Զարդագրություն չկա: Գրիչը (գրիչները) անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ 18-րդ դ.: Բովանդակությունը՝ քաղվածքներ աստվածաշնչից հեռեկալ կարգով, աւ. Ղուկ. 12, 48, աւ. Յովհ. 12, 32, Մենդ. 39. 9, Կորնթ. 3, 22, Թուղթ Յովհ. 4, 6, աւ. Ղուկ. 19, 5, Սաղմոս 31, 4 Մենդ. 1, 26, Սաղմոս, 66, 7, Եսայի 6, 3 ևն:

№ 28 [=583]

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՂԵՔԱՆԴՐԻ ՄԱԿԵԴՈՆԱՅԻՈՅ

Թերերը՝ 124: Պրակները 14, յուրաքանչյուրում 8—10 թերթ: Մեծությունը՝ $21 \times 14,7 \times 3$ (զրուծյան $18,5 \times 11$): Նյութը՝ հին թուղթ: Կազմը՝ կաշեպատ տախտակ: Ձեռագրի վիճակը՝ լավ պահպանված: Գրությունը՝ միասյուն: Տողերը՝ 21: Գիրը՝ բարբաղիբ (ասրբեր ձեռքով): Զարդագրություն չկա: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ 1606 (ԹՄԵ)-ից առաջ: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ:

Տ ի տ ու ս ա թ ե թ ե թ ը

Էջ 1ա. Պատմութիւն մեծի աշխարհաւայիկն Աղէքսանդրու Մակեդոնացոյ. Կեանք վարուց քաշութեան և դարձք արիականք...:

Այս է գիրքս, որ և տեսարակ պատմութեան Աղէքսանդրու չազ[թող] թագաւորին, թվին ՌՃԿԹ-ին [= 1720],

Հ ի շ ա տ ա կ ա թ ը

Էջ 124ա

Ով, սուրբ Ընթերցողք, զատկաւ բանիս դրողս յիշման արժանի արարէք. գրեցաւ սա յ ի մալիս ամսոյ Թ և ի թվականիս հայոց ՌՄԵ [= 1606]. անմեղադիր լերուք, զի կար մեր այս է, և աստուած յիշողացդ և յիշեցելոց ողորմեացի. ամէն:

Վերստին ստացաւդ այս՝ Աղէկսանդրա՝ մեղայվոր և անարժան էթէսացի Նիկողոս ի վաչելումն անձին խրում և իւր չարու ասկայառհմին, ով Ընթերցողք, տո (՝) իշատակս ողորմեա տաացէք իմ հոր Այմիշտսի (՝), Միյոնոսպին և իմ ծնողաց Այմիշտսի (՝) վարթիաթուն. Յիսուս Քրիստոս:

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ թ ու թ յ ու Ն ն ե թ

Էջ 1բ

Ով, սիրելիդ մեր պատվական,
Եթէ հանգիպիք այսմ պայման,
Զիս յիշեցէք ի ձեր յատեան
Տէր Յահանէս եմ ձեր ազգական:
Յիշատակ տուեց մայրադիր իմայն,
Կատարինա է, որ ևս որդի կոչիմ նորա.
Թվական է օրհման ՌՃՀԴ-ին՝ այն
Փետրվարի ԻԱ-ին այն:

էջ 1ր (աջև ձեռքով)

Ձեռքս փթի և հող դառնայ,
Գրեալ գիրքս անջինջ մընայ:
Ով հանգիպի, թող զայս կարգայ,
Մէ հայր մեղաց ասէ սըմայ:
Ով որ ասէ տէր սղորմեայ,
Տէքն սղորմի ինձ և նորա:
Ձեռքս փութի և հող դառնայ,
Գրեալ գիրքս անջինջ մընայ:

էջ 2ա (լուսանցքում ներքի)

Նա, մեղաւոր անարժան Անտոն արեղայն, հանեցի աչս՝ Աղեքսանգրիա. մեկնեց ինձ յառաջն ի ձեռն քաջ բարունապետին տէր Վասիլ վարդապետին, աստուած իւրեան երկար ժամանակ պատրաստէ. ամէն:

№ 29 [=584]

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

Թերթերը՝ 316 (վերջին 315—316 մաքուր): Պրակները՝ 25. յորաքանչյուրում 12 թերթ: Մեծուրյունը՝ $13,5 \times 10,5 \times 6$ (զրության $9,5 \times 7$): Նյութը՝ մազազաթ: Կազմը՝ տախտակ կարմիր թավշե կտորով պատած, մեջը կցված է մի թերթ թուզթ վրացերեն (անոտացիա) և վարդապույն մեռաքանի կտորներ: Ձեռագրի վիճակը՝ լավ պահպանված: Վերջին թերթերի վերին ձախ անկյունը նորոգված: Գրույթունը՝ երկայուն: Տողերը՝ 20: Դիրք՝ բուրասգիր: Զարդագրուրյուն՝ խորաններ, զարդանկարներ լուսանցքներում, վերնագրերը և սկզբնատառերը կարմիր: Դեղը՝ Մկրտիչ քահանա: Գրույթան տեղը՝ «Երեւելեա» — «ի թագո Դուդուշի»: Գրույթան ժամանակը՝ 1328 (22է): Պատվիրատուն (սասցողը)՝ Յովհաննէս եպիսկոպոս:

Հ ի շ ա տ ա կ ա ր ա ն ն ե ր

էջ 240ա (միասյուն)

Փրկութիւն, թողութիւն, հանգիստ, սղորմութիւն խնդրեցէք ի Քրիստոսէ աստուծոյ մերոյ Մկրտիչ գրողի և ծնողաց մերոց, նաեւ զմեզ ի բարին Քրիստոս լիշողքդ տացէ տէր Յիսուս զբարին. ամէն:

էջ 312ա—312բ (սկիզբը և մեջը թերի)

...Գրեցաւ ասաւ աստուածային աչս աւելյաւրանս ձեռամբ սուտանուն քահանայի Մկրտչի, ի թագո Դուդուշի, ընդ հովանեալ՝ սուրբ Գորգու և սուրբ Ստրգսի, ի հաշտապետութեան տեառն Յովսէփոս և ի թաղաւորութեան Լեոնի: Արդ, աղաչեմ զձեզ, դասք քահանայից, ոչք հանգիպիք այսմ աստուածախառն կտակիս տարինակելով, կամ տեսանելով, կամ պաղաժար դնելով, լիշեցիք ի սուրբ աղաթս ձեր զգրող սորա և ծընաւդան իմ՝ զմայր, որ ի յաշտատեւա առ աստուած փոխեցաւ, և զամենայն ազգատոհմ, և դուք լիշեալ լիջիք բարի տւրհնելոյն յաւիտ և յանվախճան յաւիտեանս, ամէն:

Իզձ քաղձանաց մարդկային բնութեան ի տեսակս զանազանս անշատեալ լինի լիմանայիս և ի զգալիս, յաստուածայինս և ի մարդկայինս, և աչսորիկ

¹ Այստեղ և սուրբ աւել զբված է Գ-ով:

դարձեալ գանազանք և պէտպէսք շահաւորք և սնաջանք երկարածագեալք և համառօտեալք, վասն զի քսա խորհրդականին...

...Մրբազան և պատուելի բարունիս Յովհաննէս... ևսփափագ սիրով աստուածային շարժեալ ի բարեպարծութեան...

...Այսպէս և սա, կամեալով բարի չիշատակ ինքեանց թաղու չերկրի և ծնողաց իւրեանց և համօրեն ազգա[յ]նաց կենդանեաց և հանգուցելոց, զմեծազայն և զհասարակաց ցանկային բնարեցին ստանալ, զաստուածապարզ և զանձն գրուաւ[ս]ք և բարձրագոյն բանս աւետարտութեան փրկչին մերոյ Յիսուսի և ընծա չիշատակի մշտնջենաւոր պարզեւ սրբոյ եկեղեցոյ և մանկանց նորա, զի որ ընթերցին և աւգտին, մեղաց թաղութիւն հալցեն աստուծոյ Յովաննիսի՝ բանի սպասաւորի և ծնողաց իւր:

էջ 313ա (միասլուն)

...Նսե և կեղեկի ոգիս՝ դշեանեալս զՄկրտիչ գրագիրս, որ բազում աշխատանօք և ջանիւք գրեցի զսա ի ստոյգ և չքնաիր աւրինակէ, որ ի Կիւլիկեա յերկիրն արքայեղբայր անուն կոշեցեալ Յօհաննէս եպիսկոպոս, որ իւր ձեռօքն էր գրեալ լաւ և քնաիր աւրինակ, նաչ ևս չաչն որ գրեցի զսաչ, և որ յիշէքդ ի բարի, նոյն և դուք յիշեալ յիջիք ի բարի յօրհնելոյն, այժմ և յաւիտեանս յաւիտենից. ամէն:

Եւ որ զմեզ և զմեր ծնաւզան սրտիւ լի միոյ տէր սղործայիւ յիշէ, նոյն ինքն յիշեալ [լիցի]:

Ի թվիս 22է [=1328] ի կատարելն մարտի ԺԵՂ:

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ ր ա լ թ յ ու ն ն և ր

էջ 313բ

Զվերջին ստացող սուրբ աւետարանիս զՂազարոս քահանայս, որ գնեաց զսա ի հալալ ընչից իւրոց ի վաչեւումն անձին իւրոյ, չիշատակ ծնողաց իւրոց՝ հաւրն Առաքելին և մաւրն իմ Ռուդուին և ամենայն զարմից իմոց կենդանեաց և հանգուցելոց, և որք կարդայք կամ աւրինակէք, յիշեցէք ի մաքրայփայլ ազաւթս ձեր զմեզ և զմեր ծնաւզան, և յիշողքդ աւրհնեալ լիջիք յաստուծոյ, ամենայն սրբոց և ի մէնջ. ամէն:

Թվի[ն] ՊՃԾԴ [=1504]:

էջ 314ա—բ

Ես, տէր Գրիգորս, և իմ եղբայր Աղադադս և մեր սրգիքս ծախեցաք սուրբ աւետարանս վերայ Ճափի որդուցն Վարձիգուլիզ և ձեր ախրացդ Սիմէոնիդ, Ամիրգուլիդ, Ղարիպշիզ և ձեր որդուցդ. առաք զգինն անպակաս, սչով զավի շունի, ոչ հակառակ. մեր սրտի առատութեամբ ծախեցաք, այսոր վկայ է Մաթէոս էպիսկոպոս, տէր Անտոն, տէր Զաքարէ, տէր Գրիգոր, տէր Բարսեղ, Մհհամն, Շապահն:

Ես, Ճափի որդիքս Վարձիգուլս², Սիմէոն, Ամիրգուլս, Ղարիպշէս, Ծղարաւէլս² գնեցաք սուրբ աւետարանս չիշատակ ի մեզ և ծնողաց մերոց հաւր մերոյ

¹ Այս չիշատակարանները մի փոքր համառօտած օգտագործել է Լ. Խաչիկյանը («Եւ Վ. Վաչեւումն ձեռագրերի չիշատակարաններ», Երեւան, 1950, էջ 210):

² Վրացական անուններ են:

Ճաւմին¹, մեր մաւրն թա[նի] խաթունին, մեր որդոցն Ովանէսին, Հերատեան, Ջանսուն, Խոջազեզին, Փարիմազինին, Մկրտչին, Գրիգորին, Լամխազուն¹, Գուլիսգունին¹: Ով որ կարդէք կամ արինակէք, լիշեցէք ի մաքրափայլ ազաւթս ձեր, և աստուած զձեզ լիշէ. ամէն:

Գրեցաւ ի թվարեութեանս Հայոց ՋԻԹ [=1480] Հոռի ԻՍ:

էջ 314ր.

Աստուած ողորմի մահտեսի Յակոբի հոգոյ և իւր կողակից Աստանդարի հոգոյն, որ սարք աւետարան կազմել ետաւ Խ. Գալարնիկից ('):

№ 30 [=587]

ՄԱՏՅԱՆ ՄԿՐՏՈՒԹՅԱՆ ԱԵԱԼՅԻՆԵՅԻ ՀԱՅ ԵՎ ՎՐԱՅ ԿԱԹՈՒԼԻԿՆԵՐԻ

Թերքերը՝ 86: Պրակները՝ 22, յարաքանչյուրը 4 թերթ: Մեծութունը՝ 22×15×1,5: Նյութը՝ տարրեր որակի թուղթ: Կազմը՝ կաշեպատ տախտակ: Ձեռագրի վիճակը՝ բավարար: Գրութիւնը՝ միաստիւն: Տողերը՝ տարբեր: Գիրը՝ տարբեր, հայերեն և վրացերեն: Զարդազարդում չկա, վերնագրերը կարճիւր: Գրիչները՝ տարբեր ժամանակների կաթուղիկ հոգեարականներ: Գրութեան տեղը՝ Ախալցխի: Գրութեան ժամանակը՝ հիմնականում 18-րդ դ. երկրորդ կես, մասամբ 19-րդ դ. (մեծ մասամբ 1762, 1763, 1764, 1771, 1773, 1779, 1780, 1781, 1782, 1783, 1789, 1790, 1791, 1792, այլև 1853, 1861 թթ.):

Թ ո վ ա ն դ ա կ ու թ ի ու լ ն ք

էջ 2ա—11բ

Կարգ մկրտութեան տղայն:

էջ 12ա—13ա

Օրհնութիւն ուէսպէս իրաց:

էջ 14ա—15ա

Եկեղեցական հանգէս վասն կայսեր:

էջ 21ա

Գիրք մատենի սահմանեցեալ ըստ սովորութեան սրբոյ եկեղեցոյ վասն երեխայից, որք նարապէս զան ի մկրտութիւն:

էջ 39ա

Նիկողայոսի ինքնաւիալ կայսերն մեր և ամենայն դօրաց նոցին:

էջ 40

Պատմիքներ հոգեհանգստյան պատարագ մատուցանելու: Մնացածը՝ մկրտվածների տնունները, տեղը, ժամանակը, մկրտողը, հայերեն և վրացերեն:

էջ 61ա

1780 թ. ներքո հիշվում է տէր Գրիգոր Կրտիճեամբանի Բարձի եկեղեցոյս սրբոյն Յօհաննու Մկրտչին տեղոյս Ախալցխու եւն. նույնը վրացերեն¹

¹ Վրացական տեւուններ են:

Տ ի տ դ ո ս ա թ հ ր թ ք

Մաշտոց հայոց սուրբաբանաց, հրամանաւ գերապայծառ և ամենապատույ տեառն Յովհաննու Տօբթայ Ակուշաինովիչի արհիեպիսկոպոսի հայոց, սրբա- գրեալ և կարգաւորեալ ի Լէօպօլիտ, յամի տեառն 1728: Գրեցաւ ի տեառնէ Անտօն քահանայէ ի չԱխլցիտայ յամի տեառն 1823 փետր. 6:

Բ ո ս վ ա ն դ ա կ ու լ թ չ ու ն ք

Սովորական՝ կաթնիկ եկեղեցու ծիսակատարութեան կարգը, տեղ-տեղ ձրացատառ լատիներէն ազոթքներով (էջ 1ա—2ա):

№ 33 [=590]

Տ Ա Ղ Ա Ր Ա Ն

Թերթեր՝ 58: Պրակներ՝ 4 մաս տարբեր ծափալի: Մեծութունը՝ $15 \times 10 \times 0,5$ (զրաթյան տ. 11×8 , բ. 13×8 , գ. $11,5 \times 6,5$, գ. $13,5 \times 10$): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ կարմիր կտորով պատած սալարաթուղթ: Ձեռագրի վիճակը՝ բավարար: Գրութիւնը՝ միաստի: Տողեր՝ տարբեր: Գիրը՝ նորարար: Զարդա- գրութիւն չունի: Գրիչը՝ Աւետիք [վարդապետ, տաղասաց]: Գրութեան տեղը՝ տե- հայտ: Գրութեան ժամանակը՝ 1698 (ՌՃԽԷ): Պատվիրատուն (տապաղը)՝ «Շու- շան գեղեցիկ պատվական թագուհի»:

Բ ո ս վ ա ն դ ա կ ու լ թ չ ու ն ք

Տաղեր՝ բաժանված 4 մասի.

ա) մասը (էջ 1ա—6բ)՝ 4 տաղեր նվիրված Մարիամ Մադաղենացուն, Ավետայց տոնին, Հարութեան ևն, տառնց հեղինակների անունը տալու:

բ) մասը (էջ 7ա—16բ)՝ 9 տաղ տաղածածնի, մարմնո, աղաշխարս- թյան, զղջման, Հովհան Կարապետի ևն, որոնցից տաղին երկուսը նվիրված աստվածածնին «ի Մեկքոն քահանայէ Արղրումեցույ» տապեալը:

գ) մասը (էջ 17ա—55բ)՝ տշևալ տաղեր «Աւետիք վարդապետէ տա- ցեալ», «Գալուստ վարդապետէ տապեալ» և «Մուքիտա վարդապետէ տապեալ»:

դ) մասը (էջ 56ա—57ա) ալի և ալի տաղեր:

Հ ի շ ա տ ա կ ա ր ա ն

էջ 55ա—բ

Թվին ՌՃԽԷ [=1698] ի սկիզբ] ապրիլի էր զուտումն և ի հայրապետու- թեան տեառն սրբազան Խահտպետ կաթողիկոսի, ի վաչելումն Շուշան գեղե- ցիկ պատվական թագուհուն, չիշեացէք զանարժան մեկտիք, որ և զուք չիշեալ լիշիք լուսեղէն զբրախտին տաժոսն մերո, ամէն:

Այս գիրս շէյին թողութ, որ գրէլի. բան կու գրնէին իմ խաթուն ծառայ, իմ րեզ հրամանույդ լալեզ գիր չէ, հըմա մեզագիր մի լինիր, և զու ողջ լիք ի պար- ծանա իմ:

№ 34 [=622]

ՀԱՅ-ՎՐԱՅՆԲԵՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

Թերթեր՝ 740 (744) էջ համարակալված, մեջսմեջ հավելումներ տառն- ձին թերթիկների վրա: Մեծութունը՝ $21 \times 17 \times 3,5$ (զրաթյան $18 \times 15,5$): Նյութը՝

թուղթ: Կազմը՝ կարտոնի՝ կարմիր կաշվով պատած: Ձեռագրի վիճակը՝ բավարար: Գրությունը՝ երկայուն, յուրաքանչյուրը հայերեն և վրացերեն տարրեր խառնափոխ դրված (սև և քիմիական): Տողերը՝ 30: Գիրը՝ նորարարի և ամենագրու: Զարգացություն չունի: Գրիչը՝ Պողոս Թաթևնով տիրացու, նույն Պողոս Թաթևնովի քահանա: Գրության տեղը՝ «ի գիւղ Ուտէ», այսինքն Ուտէ, Ախալցխայի մոտ: Գրության ժամանակը՝ 1899 թ. 25/II: Պատվիրատուն՝ անհայտ, պատրաստված է եղել տպագրության և ցենզուրային ներկայացնելու համար: Թվանդակությունը՝ հայ-վրացերեն բառարան, կազմված ըստ Մխիթար Սեբաստացու գրաբարի քերականությանը (1730) կցված բառացանկի (հմմ. № 35/627 և 40/639):

Հ ի շ ա տ ա կ ա դ ա ռ

էջ 01.

Գրեալ է զայս բառարանն ի ձեռն տիրացու Պողոս Թաթևնովին յամի փրկութեան մերայ (1899) փետրվարի 25, իսկ ի խօսականութեան հայաց ՌԴԹ (՝) ամի, ի գիւղ Ուտէ: Նույնը վրացերեն

აღიწერა ესე ლექსიკონი დიაკვანი პავლე
თათუნოვის მიერ ცხოვრებისა ჩუენისა

էջ 740.

Ձ ե ա տ գ ռ ի վ ի ռ ջ ու մ:

დასასრული ეს ლექსიკონი ეკუთვნის ნდ. პავლს თუნაშვილს, რომელიცა აღწერილია თვისი დიაკვნობის დროს საკუთარი ხელით.

այսինքն՝ վախճան 18 $\frac{25}{11}$ 99: Այս բառարանը պատկանում է Պողոս (Պավլոս) քահանա Թաթևնովին, որն այս գրիչ իր սեփական ձեռքով իր տիրացու եղած պահին:

էջ (743)

Երբ որ մայրը երկունքով
Յաշխարհ բերէ երեխայ,
Հայրը որդւոյն մի սրած
Պիտի տալուան տայ ընծայ:

Հ ի շ ա տ ա կ ա դ ա ռ ի լ յ ա ռ ն ն ե թ

էջ 02, 740, [741], [742], [743], [744], այլև այլ բովանդակությամբ:

№ 35 [=627]

ՀԱՅ-ՎՐԱՑԵՐԵՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

Թերթեր՝ 182: Պրակներ՝ 12, յուրաքանչյուրում 16 թերթ (երբեմն պատկառ): Մեծությունը՝ 16,5×11×2,5 (գրություն 12,5×10,5): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ կաշեպատ տախտակ՝ կեղծ չկա: Կաղմի մյուս երեսին վրացերեն գիր: Ձեռագրի վիճակը՝ բավարար: Գրությունը՝ երկայուն (հայերեն և վրացերեն): Տողերը՝ 22: Գիրը՝ նորարարի և ամենագրու: Զարգացություն չունի: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ 18-րդ դ.: Պատվիրատու

բառում (ստացողը)՝ անհայտ: Բովանդակարյունը՝ հայ-վրացերեն բառարան կազմված ըստ Մխիթար Սեբաստացու գրաբարի քերականությանը կցված բա-
սացանկի (հմմ. № 34/622, 40/639):

Տ ի տ զ ո ս տ թ ե ր թ ր

էջ 1ա.

Դումարք անուանց և բայից և ալոց բառից, որք շարահիսին կարդա-
ալարներնի կերպիւ ցանգի դիւրութիւն գտման ալնց ամենից, որք հաշովեցան և
լծորդեցան և առ սահանջեցաւ խնդիրս իւրեանց բացարձեցան յայսմիկ Քե-
րականութեան¹:

Ջևուդիրը մեկն է հայ-վրացերեն բառարան պարունակող այն ձեռագրե-
րից, որոնք կազմված են Մխիթար Սեբաստացու «Քերականութիւն գրա-
բարի լեզուի հայկազան սեռի» (Վենետիկ, 1730) վերջում կցված (էջ 517—584)
«ցանկի» բառարաշարի, որոշ հավելումներով: Առաջին բառերն են՝ արբայ,
արդիաս (նույնը սիգրնագրւորում). վերջինը՝ ֆռանգ, ֆիսեր, որ չկա սիգրնադ-
րւորում:

Հ ի շ տ ա տ կ տ դ ր ու թ յ ու լ ն ն ե ր

էջ 1ա. վրացերեն.

წიგნთაგანი მღვდელ სერაბიძე შერაბაშვილისა,

«ի გრაც მხროქის ჟაჴანთა შერაგაშქილი»:

էջ 1ա

Այս բառարանն Իվլիսայի² Մարագիան տիրացու Ակօբին է.

№ 36 [=633]

Չ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ւ

Թերթեր՝ 110: Պրակներ՝ խառն են, յուրաքանչյուրում 5 թերթ: Աեծու-
րյունը՝ 17×12,5×1,5 (գրություն 13,5×9,5): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ թղթից:
Ջևուդրի վիճակը՝ թերթի սկզբից և վերջից, թերթերը իրար մեջ խառն: Դու-
րյունը՝ միասյուն: Տողեր՝ 16: Գիրը՝ մանր նոսրագիր: Զարգացուրյուն չունի,
վերնագրերը և սկզբնաստուրբը կարմիր: Նշիչը՝ անհայտ: Դուրքան աեզը՝
անհայտ: Դուրքան ժամանակը՝ անորոշ: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ:

Թ ո վ ա ն դ ա կ ու թ յ ու լ ն ր

էջ 2բ. թուղթ Պօպուի տա Հասմայեցիս:

էջ 15բ. տա Կորնթացիս:

էջ 36բ. տա Գաղատացիս:

էջ 44բ. տա Նիկեացիս:

էջ 53բ.

Նորին Գրիգորի (Տաթևացւոյն), աշտկերտի եղածնձին Յոհաննու Որոտ-
նեցոյ, արարեալ հաւաքումն բանից ի մեկնութենէ սաղմոսին աստուծոյ, հօրն
Դավթի մարգարէի են:

¹ Բառացի կրկնութեան է Մխիթար Սեբաստացու «Քերականութիւն գրաբարի լե-
զուի հայկազան սեռի» բառարանի վերնագրի (էջ 517):

² Իվլիսը գրող է Ախալցխիի մաս:

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ ր ու թ յ ու ն (վրացերեն)

էջ 1ա

Միջնագանի ծնվելու ներածին թերածափնուհի,
«Ի գրոց Սերոփե քահանա Մերարաշվիլու»:

№ 37 [= 634]

Գ Մ Ն Զ Ա Ր Մ Ն

Թերքերը՝ 106 էջ. սկսած 9-ից (տուռին 8 էջը պակասում է), վերջին 2 էջը՝ վրացերեն: Պրակները՝ 8 (համարակալված): Մեծությունը՝ $16,5 \times 11 \times 1$ (գրության $14 \times 8,5$): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ կարմիր կտորով պատած սալարաթուղթ: Ձևագրի վիճակը՝ թերի սկզբից: Գրությունը՝ միասյուն: Տողերը՝ 26—30 (հայերեն), 24 (վրացերեն): Գիրը՝ նոսրագիր: Զարդագրություն չունի: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ մոտավորապես 18-րդ դ.: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ:

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ ր ու թ յ ու ն ն ե ր

էջ 1ա. Վրացերեն.

Երբ ունեւ խնայողութեամբ թողնուի
օգուտն իմիւր յայտնի է.

այսինքն՝ «Տիր Զովսեփ եղբորսից նմարեքոված է Իվանայի սուրբ եղբորսին»:

էջ 1ա. հայերեն.

Կազմեցաւ ինչն Յովսեփայ եղբորսին:

№ 38 [= 635]

ՇԱՐՅԱՆՈՅ, ԱԽՏԱՐԱՆ

Թերքերը՝ 17 (սկիզբը և վերջը չկա): Պրակները՝ 2 (խառնված): Մեծությունը՝ $17,5 \times 11 \times 0,2$ (գրության 14×8): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ կաշեպատ սալարաթուղթ: Ձևագրի վիճակը՝ քայքայված և թերի: Գրությունը՝ միասյուն: Տողերը՝ 16—17: Գիրը՝ նոսրագիր: Զարդագրություն չունի: Գրիչը՝ Յովանշան Նիգաշով (՝): Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ 1840 թ. 22/III: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ:

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ ր ա ն (վերջում)

Յամին տեսան 1840 մարտի 22-ին դրամեցաւ, ալս գիր Նիգաշովին Յովանշան:

№ 39 [= 636]

ՄԱՇՏՈՅ ԿԱՄ ՇԻՄԱՐԱՆ ԶԱՅ ԵՒ ՎՐԱՅ ԿԱՌՈՒԻՆԵՆԻ

Թերքերը՝ 183 էջ համարակալված: Պրակները՝ 16, յուրաքանչյուրում 8 թերթ (խառնված): Մեծությունը՝ $18 \times 13 \times 1,5$ (գրության $14 \times 10,5$): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ սալարաթուղթ: Ձևագրի վիճակը՝ սկզբից թերի, պակասում է 4 թերթ: էջերը խառնված են, օրինակ՝ 18—19 մեջ են կարված: Գրու-

բլուր՝ երկայուն: Տողեր՝ 25: Գիր՝ նոսրագիր (հայերենը), «մխկերուզի» (վրացերենը): Զարդագրություն չունի: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ 18-րդ դ.: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ:

№ 40 [=639]

ՀԱՅ-ՎՐԱՅԵՐԵՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

Թերթեր՝ 93: Պրակներ՝ 11, յուրաքանչյուրում 8 թերթ: Մեծությունը՝ $21,5 \times 17,5 \times 1,5$ (զրաթյան 20×15): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ սափարաթուղթ: Վիճակը՝ սկիզբը թերի: Գրությունը՝ երկայուն (հայերեն և վրացերեն): Տողեր՝ 20: Գիր՝ նոսրագիր և «մխկերուզի»: Զարդագրություն չունի: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ անորոշ: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ: Բովանդակությունը՝ հայ-վրացերեն բառարան, կազմված ըստ Մխիթար Սեբաստացու գրաբարի քերականությանը կցված բառացանկի (Հմժ. № 34/622, 35/627): Բառարանը սկսվում է «անկ, անկողին, անկորուստ» թերի ընթերցվածքով, ապա «բաղնատեր — օձանոս ձաճրոն»:

Վերջին բառն է «Ֆակել — լոսյր»:

Հ ի շ ա տ ա կ ա դ ր ու լ թ յ ու ն (վրացերեն)

կազմի ետևից.

ձուռնեցե, լլծալու, ոռնեծի օլլոլլուցեցե,

ալսինքն՝ «Հիշյա, տէր, Հովսեփ Փորսուղովին»:

№ 41 [=640]

ԳԱՆՁ ՎԱՐԳԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԻՍՏՈՍԻ

Թերթեր՝ $01 + 588 \div [3]$ (համարակալված): Պրակներ՝ 18 (աշ լրիվ) յուրաքանչյուրում 20 թերթ: Մեծությունը՝ $21 \times 15,5 \times 4$ (զրաթյան 17×11): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ տախտակ կաշեպատ: Զեռագրի վիճակը՝ բավարար: Գրությունը՝ մխաչուն: Տողեր՝ 35: Գիր՝ նոսրագիր: Զարդագրություն՝ վերնադրերը և սկզբնատառերը կարմիր: Գրիչը՝ վարդան գպիր: Գրության տեղը՝ Կ. Պոլիս, Պէկոպոլս թաղ: Գրության ժամանակը՝ 1749 թ. հոկտ.: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ Նզիա վարդապետ:

Հ ի շ ա տ ա կ ա դ ր ա ն ն և ր

էջ 576—577.

... Ի հեռադանդաթին հրամանաց առաջնորդիս իմոյ Մաթէոսին, աչար սոյա-
աւորութեամբ մերոյ քարոզողացն կարգիս մի սէր եղբայրակցութեան ուսում-
նասիրաց, ի թվին մարմնեղևոյ Բանին 1664 ՌՌԿԳ [=1664] մայիսի ԺԶ, ես,
աններհուն Սեբաստիանոս սատուածարան վարդապետ / կարգէն քարոզողաց,
ազգաւ Ալամանցի, ի քաղաքէն Պամիրդաշ, որ ի դաւառին Ֆռանկոնոյ, ամուլ
մաօր, զարիպ լեզուաւ, անհմուտ ձեռք զգիրս ալս, որ կոչի Դանձ վարդապե-
տութեան Քրիստոսի, ի բարբառոյ Ֆռանկաց փոխակերանցի ի հայս, ի գիւղա-
քաղաքին Ապարանէր, ի վանս ամենայն սրբոց: Արդ. դու, ով մարդասէր ըն-

Սերցուզ, զոր ինչ նուազութեամբ դուցես, ինչ մի մեղադիր լիւր, այլ զամբլութիւն մտաց վասն հարկաւորութեան նիւթոջն, զզարիպութիւն լեզուի վասն հրամանին առաջնորդին զանհմութիւն ձեռաց վասն ուղիղ գիտաւորութեան իմոյ անմեղադրելի արաւ. և զոր ինչ օգտակար պատահեացի ի բարութիւնդ քոյին և քնկերիդ՝ քնկալ, և զիս յազօթս քո չիշեալ, ամէն:

էջ 589.

Ով, անցաւորք մարդ այս հանապարհի, ես մտանկուց եմ ներքոյ հողի, ի չերկրէն Շիւլին-Ղարահիսարու, ծնեալ իմ ի գիւղէն Թամզարու, որ եմ որդի-Գրիգորի, իսկ անուամբ Վարդան կոչի, որ ես, անարժան շնչին դպիրս վերոյ առացեալ, յոյժ աշխատութեամբ ցանկանալով ցանկացաւ, օրինակելոյ օրինակեցի ձեռամբ իմով և աշակերտովքս և ստացաւ այս գանձս, և ի գործածելն իմ տեսի, որ է շահաւէտ զայս փրկութեան հոգւոյ գործածողին, որ և ընթեռնանիլն յուսամ որ է դէն փրկութեան, յետո հանդերձ ի շահ և ի օգուտ ուղղափառ ազգին մեր Հայոց և հշմարտախրոց, ի փառս ամենապատուական և անդին արեան փրկչին և մօր նորին միշտ կուսին Մարիամու և քնդհանրական և հոգմէական սուրբ հարսին նորա՝ եկեղեցւոյն, յամի աւետն 1749 և հոկտեմբերի, ի թաղաւորանիս մայրաքաղաքն Կոստանդնուպօլիս, ի թաղն Պէկօղլու կոչեցեալ:

Վերապատուելի և չերշարգելի, ի ծովապարշի (՝) ի չքրմքդախաղ աիեղերու հոշակ աշխարհախումբ լի աստուածային շնորհիւ Նդիայ վարդապետին, ձեռամբ աշակերտին վերոյ առացեալ: Այս մասնեքս դաննալոց է հող, փոքր ինչ գիրս մնալ չիշատակող: Ով որ կարգայ և շահի իդձս հոգեւորս, չիշեացէ զիս և ծնողս իմ միով Հայր մերիւ, և զուր չիշեալ լիցիք ի գրպրութեան կենաց, ամէն:

էջ 590—591

...Նս անարժան և անպիտան, խեղճ, սղորմելի և բթամիտ, շնչին դպիր Վարդանս այս երկու խորհրդատեանքէս առաջին մէկ քանի գրեանք օրինակեցի ես, կամ աշակերտովքս, որ է գրքերն այս:

Այս գրքէս յետոյ գրված գրքերն այս են.

Էօճիքա, որ և կոչի տրամարանութիւն. Գիրք, որ կոչի անդուզք մարիակական (՝). Քերականութիւն լէհացի Ստեֆան վարդապետեան. Գիրք, որ ի վերայ սուրբ աւաիճանաց. Պարզապանութիւն, Համառօտութիւն. Կտակք ի վերայ սուրբ շարշարանացն Քրիստոսի. Մաշտոց հայոց. Գիրք քահանայից զարհուրելի. Գիրք անմեղ մանկանց. Գիրք ի վերայ ծննդեան Քրիստոսի. Գիրք վիճարանութեան և տաղ լրման լուսնոյ. Գիրք Պէնեախկոս փափին. Պատմութիւն. Գիրք կերակուր քահանայից. Գիրք վիճարանութեան ի վերայ ծննդեան Քրիստոսի. Քարաղներ. Յիշատակարան. Քրիստոնեական վարուց գիրք. մանաւանդ Ակունք քրիստոնէական վարդապետութեան. Գիրք զանազան տղօթից. Կերպկերպ վիճարանութիւնք. Գիրք մեկնութեան Կղէմէսի, առաջին հատոր...

Ամենայն օր և սրբան տսնս 300 ամաց ներդաւութիւն առցես:... Եղբայրք և քորք, երկիրպագանելով աղաղակեմք և ապալինխմք տսելով, թէ հոգեւոր և թէ մարմնաւոր վտանքի ի փորձութենէ պախէ զիս և մանաւանդ ի հոգիվարութիւն ի ժամանակս հողիս ի ձեռս քո աւանդեմ. ամէն:

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ ր ու թ յ ու ն ն ե ր

կազմի վրա. 1858, 1880

կազմի մյուս երեսին վրացերեն և հայերեն

ա. (վրացերեն)

«Խუցიანո լեր... 1829 մաս

շրջալի լեր ուղեք Խուցիանուցիսցան շիսյուլը

Լեր լերցան շուրջալիցան 1858 Մեղս օգնիսի 234.

այսինքն

Խուցիան տեր... 1829 թ. մայիս.

Տեր հայր Հովսեփ Խուցիանուից ցնեցի տեր Մանիան Գողարվա 1858 թվա-
կանին:

բ. (հայերեն) «Հայկուսն է տեր Մանիան Գողարիանի»:

№ 42 [=641]

Ք Ա Ր Ո Ջ Դ Ի Ր Ք

Թերերը՝ 33: Պրակներ՝ 4 ոչ լրիվ, այսինքն սկզբը թերի, մնացածն էլ պակասավոր, այսպես, օրինակ, Դ պրակից 10 թերթ, է պրակից 12 թերթ, Ը պրակից 2 թերթ, Ժ պրակից 9 թերթ, ընդամենը 33: Մեծուրյունը՝ $24 \times 17,5 \times 0,5$ (զրուխյան 17×11): Նյութը՝ թուղթ: Կազմ չունի: Ձևագրի վիճակը՝ բայրաշ-ված և թերի սկզբից ու վերջից: Գրուրյունը՝ երկայն: Տողերը՝ 30—31: Գիրը՝ բարբաղի: Զարդագրուրյուն՝ վերնագիրները և սկզբնատուները կարմիր: Դրիչը՝ անհայտ: Գրուրյան տեղը՝ անհայտ: Գրուրյան ժամանակը՝ անորոշ: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ: Բովանդակուրյունը՝ քարտյներ իկեղեցական տաների առթիվ «չաուրս պատշաճի», ի միջի այլոց և Գր. Լուսավորչի հիշատակի հետ կապված օրերի և ամսերի շարքը նաև «Շողակաթին, վասն իշման բանին պատուծոյ»:

№ 43 [=642]

Վ Ի Հ Ա Բ Ա Ն Ո Ի Թ Ի Ի Ն

(Կարսիկական)

Թերերը՝ 38. սրունցից ստացին երեք մաքուր, 37—38 նույնպես մաքուր: Պրակներ՝ 4, յարաքանչյուրում 8 թերթ: Մեծուրյունը՝ $19 \times 14 \times 1$ (զրուխյան $14,5 \times 10,5$): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ սովորաբար: Ձևագրի վիճակը՝ վնասված, սկզբից թերի (4 թերթ է պակասում): Գրուրյունը՝ միասուն: Տողերը՝ 24: Գիրը՝ նորբաղի: Զարդագրուրյուն չունի: Դրիչը՝ Տիրան: Գրուրյան տեղը՝ «Ընդ հովանեմ Կարապետու, որ ի նախնայն Կեսարու»: Գրուրյան ժամանակը՝ 1768: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ:

Տ ի ա գ ո ս ա թ ե ր թ ք

էջ 4ա.

Վերնաթանութիւն ի վերայ բանին, թէ Քրիստոս կարէ անօթ աստուածային զրգրեալ ի բանէ պարտեղ զբռնականն, ապելոյ ի Վենետիկ, յորում զրի ալիպէս. Ողջոյն քեզ, ով տէր իմ Յիսուս Քրիստոս, հառապելի հօր, դուռն երկնից, հաց կենդանի, ծնունդ կունիս Մարիամա և անօթ աստուածային ի յողօթս նախ

քան զգալն աստուծոյ: Նախ յայսմ տետրակի արձանագրին բանք տետրակի հակադեպաց և ասլա լուծումն բանից նոցա արարեալ փխրափայլական մեթոդսիւ լուծեմնէ արուղ բանասիրէ, որոյ անունն ի վերջոյ տետրակի հոմերաբանեալ լինի խորհրդաւոր ուսանաւորօք:

Գրեալ ի Կոստանդինուպոլիսի մայրաքաղաքն մեծ, յամի տետուն 1757 զեկտեմբերի 25, ի փառս աստուծոյ և ի պաաիւ սրբուհոյ աստուծածնին:

Հ ի շ ա ա ա կ ա ր ա ն

էջ 36ա

Թուին հազար երկհարիւրի
 Աթ ու աստան ըստ այս հաշուի.
 Նովաւ լիցի թիւ հաւասարի
 Յարեթական մեր տոմարի:
 Ընդ հովանեաւ Կարապետու,
 Որ ի նահանգն Կեսարու,
 Նոյն ինքն լինէր ինձ ձեռնառու
 Մինչ անցանէ կեանքն հասու:
 Զայնիկըս նուստա՝
 Տիրան բարեբաւա՝
 Գրեցի զայս աստ
 Եղբարցս իմաստ.

№ 44 [=675]

Չ Ա Ն Ձ Ա Ր Ա Ն

Թերերը՝ անորոշ: Պրակներ՝ անորոշ: Մեծութունը՝ $26 \times 17,5 \times 11$ (զրաթյան 19×11): Նյութը՝ հին թուղթ: Կազմ չունի: Զեռագրի վիճակը՝ վերին աստիճանի քայքայված, աչրված, վնասված և փշաքած, թերի սկզբից և վերջից (կրակից ազատված): Գրությունը՝ միասլան: Տողերը՝ 21: Գիրը՝ բարբաղիբ: Զարդագրություն՝ վերնագրերը և սկզբնատառերը կարմիր: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ անորոշ (14—15-րդ դդ.): Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ:

№ 45 [=676]

Տ Օ Ն Ա Ց Ո Յ Ց

Թերերը՝ 199: Պրակներ՝ 18, յարաբանչյութում 12 թերթ (երբեմն պա կաս, երբեմն 14): Մեծութունը՝ $10 \times 7,5 \times 3,5$ (զրաթյան $7,5 \times 5,5$): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ կաշեպատ տախտակ, ներսից կտոր: Զեռագրի վիճակը՝ մասամբ վնասված: Գրությունը՝ միասլան: Տողերը՝ 16: Գիրը՝ բարբաղիբ: Զարդագրություն՝ վերնագրերը և սկզբնատառերը կարմիր: Գրիչը՝ անհայտ: Գրության տեղը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ անորոշ: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ:

№ 46 [=677]

Ա Ղ Օ Թ Յ Գ Ի Ր Ք

Թերերը՝ 106 էջ (համարակարգված): Պրակներ՝ 14 ու լրիվ, յուրաքանչյուրում 8 թերթ: Մեծուրյունը՝ $16 \times 10 \times 1$ (զրաթյան $14,5 \times 8$): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ սովորաթուղթ: Զեռագրի վիճակը՝ վնասված: Գրությունը՝ միասյուն: Տողերը՝ 22—24: Գիրը՝ նստրադիր: Զարգագրություն՝ 98 էջում դարչնագույն ներկով բեղավոր մարդիկ: Զեռագրի վերջում (105 էջ) խաչ, որի շուրջը արեւ, լուսին, աղավնի, խաչ և դուլդ թռչուններ: Խաչի մեջ գրություն. «Յո Քո տր մեր, ամէն»: Գրիչը՝ Մօսէս: Գրության անդը՝ անհայտ: Գրության ժամանակը՝ 18-րդ դար: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ: Բովանդակությունը՝ աղօթքներ Եփրեմ Ասորու, Գրիգոր խոսովորչի, Աթանասի, Գրիգոր Աստվածաբանի, Գրիգոր Նարեկացու:

Հ ի շ ա տ ա կ ա ր ա ն

էջ 106.

Արդ, ով աստուածախօս աղօթողք, չիշեսչիք յարժանհատ մախթանա ձեր մահտեսի Յակօրին և որդի նորա՝ բաղմամեղ գրչիս...¹ Մօսէսին, չիշեսչ լիշիք յաստուծոյ մերմէ, ամէն:

№ 47 [=678]

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ա Մ Ո Ի

Թերերը՝ 218 էջ համարակարգված: Պրակներ՝ 26, յուրաքանչյուրում 8 թերթ: Մեծուրյունը՝ $15 \times 9,5 \times 1,5$ (զրաթյան $13,5 \times 8$): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ սովորաթուղթ: Զեռագրի վիճակը՝ բավարար: Գրությունը՝ միասյուն: Տողերը՝ 22—24: Գիրը՝ բոլորադիր: Զարգագրություն՝ մի նկար 2-րդ էջում ապագիր գրքից՝ «Նլաք մանկունքն ի բոց հնոցին և հրեշտակ տեառն ի մէջ հնոցին» բնարանով, էջ 175 ալբուրենը (ա—բ) հնգական կարգով $\times 7 = 35$ և մի էլ, Թ, էջ 196—203 համաստեղությունների գտակարգումը. 216 էջ «ցանկի» տակ վեղորավորներ թվով 4—5: Գրիչը՝ Մովսէս մահտեսի, Գրության անդը՝ Շուշի: Գրության ժամանակը՝ 1840 թ.: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ անհայտ:

Տ ի տ ս դ ս ա թ ե ր թ ք

էջ 1

Գիրք պատմութեան վրան պղնձէ քաղաքին և Հարցմունք աղջկան և մանկան և Պատմութիւն եփեարաց և Փահլուզ թագաւորին և երաւոք տառնաց տառցեալ և այլ, որ է օրինակ աշխարհիս: Ի հայրապետութեան տեառն Յօհաննու Կարսեցուն սրբադան կաթուղիկոսի տմենացն հայոց սրբոյ աթոռոյն էջմիածնի և ի յամի փրկչին 1840 թվին և հայոց ՌՄԶԹ. գրեցաւ ի Շուշի:

Բ ո Վ ա ն դ ա կ ու թ չ ու ն

էջ 3—53.

Պատմութիւն վրան Պղնձէ քաղաքին, որ է օրինակ աշխարհիս:

¹ Այստեղ մի քան ջնջված է:

էջ 54—78

Պատմութիւն աղջկան և մանկան և հարցմունք նոցա ընդ միմեանս:

էջ 79—112

Խրատք պիտանիք և օգտակարք, զոր ստացեալ է Խիկարայ
իմաստանոյ:

էջ 112—121

Խրատք... օգտակարք արարեալ Զարմաղան թագաւորին, որ Նուշրա-
վան տան:

էջ 121—135

Վարք և պատմութիւն Ալեքսանտրի ճշնաւորին:

էջ 135—172

Պատմութիւն տէր Յուսկան և որդւոյ նորին Սահփաննասի:

էջ 172—195

Բանք պիտանիք և օգտակարք ստացել յառաջնոց:

էջ 196—203

[Համաստեղութիւնների դասակարգումը]:

էջ 204—215

Պատմութիւն յաղաղա Փահլուլ թագաւորին:

էջ 216

Յանկ:

Հ ի շ ա տ ա կ ա ր ա ն

էջ 217

Յիշատակարան գրչիս.

Շնորհիւ և ողորմութեամբն աստուծոյ ամենակալին և ամենալօրին հօր և
որդւոյ և հօգւոյն սրբոյ, և բարեխօսութեամբ արտաբանա վկային սրբոյ մեծին
Մինասայ յանկ ելեալ աւարտեցաւ տպումն պատմութեան գրքոյս, որ կոչի
Պղնձէ քաղաք:

Արդ՝ ով բարեմիտ ընթերցողք սորին, ի հանգիսեայն ձերայնոյ գրեկանս, յի-
շեալիք ի Քրիստոս չոյան մեր բնաւիցս... Մովսիսին որ գրեցաւ զգիրս, չիշեա-
լիք դործարանիս... Մովսէսի մահտեան, Յակարին իմ հայր, և դուք յիշեալ լի-
նիջիք յատուծոյ մերմէ, ամէն:

№ 48 [=700]

ԱՂԹԱՄԱՏՈՅՅ (ԳԱՆՁԱՐԱՆ—ԶԹՅԱՐԱՆ)

Թերթեր՝ 288 էջ համարակալված, 32 էջից հետո 7 էջ մաքուր, տեղ-տեղ
էջերը խառնված: Պրակներ՝ 22, յարաբանչութեամ 8 թերթ: Մեծութունը՝
22×16,5×2,5 (գրություն 17,5×13,5): Նյութը՝ թուղթ: Կազմ չունի: Ձեռագրի
վիճակը՝ բավարար: Գրությունը՝ միասնական: Տաղերը՝ 17—20: Գիրը՝ նստրագիր:
Պարզագրութեան չունի: Գրիչը՝ անհայտ: Գրութեան տեղը՝ նոր Նախիջևան:

Գրուքյան ժամանակը՝ 1790 թ. 4/X: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ Յովսէփ արքեպիսկոպոս Արղուիկան:

Տ ի ա ղ ո ս ս ա թ ե ր թ ք

էջ 1ա

Գանձարան ախտախանութեան ազօթամատուց և Զբօսարան հոգևոր ի ժամ անժամ զատինն՝ անարիւն զենման և ի յառանձնութեան՝ ջերմեռանդ քրիստոնէից կենսառիթ խսկմունք և երանական զմայլեցուցիչք... Գրքոյի, որ կոչի ազօթամատուց, արտագրեալ երանելի հօրն մերոյ Ազէքսանդր կաթողիկոսի Զուգաշիցւոյ, ի պէտս լուսաւորչածին հասարակ ժողովրդեան, յորժամ սուրբ պատարագի խորհրդական աշարողութիւնն սկսանի, ի չիշատակ շարշարանաց աշխատանին Յիսուսի և ի քառաթիւն մեղաց մերոց, յամի տեառն 1687:

Տպագրեալ ի հայրապետութեան լուսանկար մօրն մերոյ սրբոյ [աթոռ]ոյն էջմիածնի՝ սրբազան Ղուկասու սրբազնասուրբ կաթողիկոսի ամենայն հայոց, հրամանաւ և ծախիւք սուրբ աթոռոյն էջմիածնի ծաշրագոյն նախարհի և Ռուսաց երկրի ամենայն ազգիս հայոց առաքելաշարից առաջնորդի՝ տեառն Յովսէփայ սրբազան արքեպիսկոպոսի մանասնեցւոյ Արղուիկանց, յամի տեառն 1790, ի նորին բարձր սրբազանութեան, ընդ հովանեաւ երկնահանգէաւ սուրբ Խաչի վանիցն, որ ի նոր-Նախիջևան¹:

Հ ի շ ա տ ա կ ա գ ր ու թ չ ու ն

էջ 84

Վրացերէն լեզվով հայտատա՝

«Վիջմնի էջմակի», աշխինքն՝ «հրաժարիմք ի ստանալէ» ևն:

էջ 98 և հետո Մօլլա Նար-էզգինի առականքը:

№ 49 [=705]

Գ ԷՐՐԳ ՄԵԼԻՔԻՍԵԴԵԿԵԱՆ ԽՈՒՐՈՎԻ «ԳԱԻԱԶԱՆԱԳՐՔԸ»

Թերթեր՝ 99, որոնցից 98—99 մաքուր: Պրակներ՝ 10, յուրաքանչյուրում 10 թերթ: Մեծաւրլունք՝ $37 \times 22,5 \times 2$ (գրութեան $34 \times 19,5$): Նյութը՝ թուղթ: Կազմը՝ սալարաթուղթ: Վիճակը՝ լավ: Գրուքյունը՝ միաստուն: Տաղերը՝ 30: Պիւր՝ նոսրագիր: Զարդագրութեան շունի: Գրիչը՝ Գէորգ Մելքիսեդեկեան Խուրով, Սիմէոն կաթողիկոսի եզրօրոյրդին: Գրուքյան տեղը՝ Հյուսիսային Կովկաս՝ Մոզգոսի կամ Ղզլար: Գրուքյան ժամանակը՝ 1814 թ.: Պատվիրատուն (ստացողը)՝ Եփրեմ կաթողիկոս:

Տիպոգրաֆերթը (նույնը և հիշատակարան)

Գաւազանագիրք, որ է Յուցակ ազգարանութեան թագաւորացն Հայոց և նախարարաց և յուրս պաշտպատ սպաշոյեաաց և աշխոյ, սկսեալ ի Յարէթայ, որդւոյ Նույի, երկրորդ հօրն աշխարհի, ի 2263 թուականէ աշխարհի մինչև ի 1184 թիւ փրկչին, որ պարունակէ զժամանակս իբրև 4750 ամաց, որոց ամենայնից յորմէ՝ ազգէ և յորմէ՝ շատաւիզէ յառաջանալ և յորպի՝ սի կառավարու-

¹ Տպագիր օրինակի ախտախանութիւնը տե՛ս Գ. Զարեհանալեան, Հայկական մատենադիտութիւն, Վենետիկ, 1883, էջ 24:

² Մանրամանութեանը՝ է. Մելիքյան-Բեկ, Գէորգ Մելքիսեդեկեան Խուրով (Նյութեր և նախքեր), «Տեղեկագիր» Հայկական ՍՍԽ ԳԱ, 1950, № 2, էջ 55—84:

թեան և իշխանութեան գոլ և յորո՞ւմ ամի և յո՞ր ժամանակի և ցո՞րքուն տեիլն իշխանութեան: Եւ ես զի՞նչ և զո՞րպիսի գործել և ո՞րով հաւատով կենցաղափութել իւրաքանչիւրոցն համառօտակի տրձանացուցեալ: Նաեւ ո՞րքան կայսերք Հայկազանց և սրբա՞ն նախարարութիւնք լեալ են և յո՞րոց սերեալ և անուանեալն, և զկարգ կայսերոց և թագաւորաց և ալլոցն ուրոյն ուրոյն հատկացուցեալ և եօթնկարգեան բոլորակա ըստ կարգի աստիճանացն գտաւկարգեալ և ալլ ալոթինակ քաջայտղթ ախոյեանց հայկազանց և ալլազանց զանուանու ըստ մասին և զարարս ամանց քաջարեաց՝ կարճառօտութեամբք յիշմամբ շաբաղարգեալ ցուցանել:

Աշխատասիրութեամբ հարազատաբերն հայկազեան, հայրենասէր, հաւատարիմ և փոյթեաւորսն, սրտադու, ջանադիր, մեղուաներկ Գէորգ Մելքիսեդեկեան ետրով ետգրականց յօգնաշխատ իշխանի, եղբորորդայ տեառն Արմէժօնի մեծի, ամենայն հայոց զերընաիր և բազմերախտ կաթողիկոսի Երեանցւոյ, ի գրօսանս տղգասիրաց:

Ի հայրապետութեանս (և բարձրագոյն հրամանաւ իսկ) լուսանկար աթոռոյն էջմիածնի՝ տեառն Եփրեմայ արժանընաիր և կայսերապսակ սրբազնապարք կաթողիկոսի ամենայն հայոց և հոգեծնի մեծին Արմէժօնիս:

Բ ո ղ ա ն գ ա կ ու թ յ ու ն ք

էջ 1ա—3բ

Առաջարան

էջ 4ա—6բ

Մաքուր թերթեր:

էջ 7ա—53ա

Հայաստանի ժամանակագրությունը սկսած «Նոյից» մինչև Կիլիկիայի թագաւորության անկումը:

էջ 53ա—56բ

Նուէնը՝ Կիլիկիայի անկումից հետո, մելիքների պատմությունը, Դաւիթբեկի էպոպեան են:

էջ 57ա—58բ

Ուրացողների և դավաճանների ցուցակը:

էջ 59ա—60բ

Ծանոթագրություններ:

էջ 61ա—65բ

Հայ և օտար գրողների հիշատակագրությունը:

էջ 65բ—66բ

«Ասկա կայսերական կոշմանն»:

էջ 67ա—90բ

Յանկ («Աս ի գիրու պատեկայ զանուանս իւրաքանչիւրոցն ալքուրեհական ցանկով նշանակեցաք զամենայն կարգս և ըստաշիկայդ»):

Բացի դրանից, ձեռագրի տվեալը տեղերում Գ. Խուրսիք մացրել է 30-ի շափ տաղեր նվիրված հայոց նահապետներին, իշխաններին և թագավորներին,

Հ ի շ ա տ ա կ ա տ դ ր ա լ թ չ ու ն ն ե ր

էջ 56ա

1814 Վիվալանի. Գեորգ Մելիքսեթեկեան Խուրսիք Խաղրակեան Արշակունի. (*), որ սիրատու ջանիւ, բայց սգապատեալ սրաիւ, լալապին աշօք, թախծեալ անձամբ և ցաւալի մատմբք գրեաց զայս յիշատակագրութիւնս գիւցաղնացեալ տիրտպետդացն Հայկապանց, որք իշխին և ոչ ևս երկին, ոչ թէ տեղիք միայն, այլ մինչ յիշատակք ևս ալնալիսեաց վեհանձանց ևն:

էջ 56ա.

Էալով, սգալով և արատասուօք քան մեկունս գրեալ Գեորգ,
Գրեալ, ոգրաւ, մի դարհուրիք, զի սգալի է դարա ալս, Գեորգ,
Յայնքան արեաց և յարարմանցն զո՞րն և կամ զի՞նչ պատեհս,
Գեորգ,
Ձի ինքեանք ցնորք և փառքն շտապ, քան զշուք անցին, Գեորգ:

№ 50 [=715]

ԹՈՒՐԹԵՐԵՆ ԱՍՈՂ ՀՍՅ ԱՇՈՒՂՆԵՐ

Թերերը՝ 78: Պրակները՝ սովորական տեար: Մեծությունը՝ $21 \times 14,5 \times 1$: Նյութը՝ թուղթ վանդակաժոր դժագրությամբ: Կազմ չունի: Ձեռագրի վիճակը՝ բավարար, տիպագրութիւնը սլակված: Գրությունը՝ միասլան: Գիրը՝ նոսրագիր (Արեղյանական ուղղագրությամբ): Զարգացրություն չունի: Գրիչը՝ Գ[եղամ] Թ[արվերդյան] (էջ 61բ): Գրության ժամանակը՝ 1921—1940 թթ. (Արեղյանական ուղղագրությամբ): Պատվիրատուն (ստացողը)՝ պատրաստովի է տպագրության համար: Բովանդակությունը՝ 90-ի շափ հայ աշուղների համառոտ կենսագրություններ և նրանց ազրբեջաներեն-թուրքերեն երգերը, թվով 152:

Ըստ ձեռագրի, «Թուրքերեն տառ հայ աշուղները» հետևյալ գեմքերն են՝ տպրենական կարգով.

ԱԼԼԱՀՎԵՐԴԻ. Ծնվել է էջմիածնի գավառի Օշական գյուղում 1827 թ., մեռել է նույն տեղում 1881 թ., 5 երգ (էջ 1ա—2ա):

ԱԹԵՇ. Ծնվել է Բաշ-Գյառնի գյուղում. այլ քան հայտնի չէ. 1 երգ (2բ):

ԱՄԻՐ-ՕՂԼԻ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 2 երգ (3ա—բ):

ԱՍՄԱՐ. Ծնվել է Օրդուբաթում, 1874 թ. տեղաբնականի աղջիկ է եղել. առել է միշտ թուրքերեն. հետապնդում մեռանու հետ գաղթել էն Բաթում, որ և մեռել է 1906 թ. 1 երգ (4ա):

ԱՐԱՋԼԻ-ԱԼԼԳԻՍ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (4բ):

ԲԱՆԳԻ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 2 երգ (5ա—բ):

ԲԱԴԱՆ. Ծնվել է Հին Նախիջևանի Նորս գյուղում 1810 թ. կույր է եղել. հետագայում տեղափոխվել և ապրել է Շուշի, մեռել է 1850 թ. 1 երգ [աղ. Գ. Լեանյան, «Հայ աշուղներ»] (6ա):

ԲԱԴԱՆ (Գյամբեղի). ծնվել է Նրեանի գավառի Կոտայք շրջանի Գյամբեղ գյուղում 1830, մեռել է 1882 թ. 1 երգ (6բ):

ԲԱՂԴԱՍԱՐ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (7ա):

- ԲԱԶԱԶ-ՕՂԼԻ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (7ա):
- ԲԱԴԲ-ԱԼԼԱՀՎԵՐԴԻ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (8ա):
- ԲՈՒԴԱՂ-ՕՂԼԱՆ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (8բ):
- ԳՅԱՐԴԻՇ. Իսկական անունը Կնոք. ծնվել է Երևանի գավառի Ղամարլի շրջանի Քափա-բաշ գյուղում 1857 թ., կույր է եղել. մեռել է 1910 թ., 2 երգ (9ա—բ):
- ԴԱԼԼԱԳ-ՄՈՒՐԱԴ. Եղել է Երևանի գավառի Դավալու գյուղացի. այլ բան նրա մասին հայտնի չէ. 3 երգ (10ա—11ա):
- ԴԱՐԳՅԱՀԻ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (11բ):
- ԶԱՀՐԻ. Իսկական անունը Կարապետ. ծնվել է Վանի շրջ. Կեմ գյուղում 1818 թ., մեռել է Ալեքսանդրապոլում 1888 թ., 1 երգ (12ա):
- ԶԱԼԱԼԱԹ. Եղել է էրզրումցի, այլ բան հայտնի չէ. 1 երգ (12բ):
- ԶԱՎՂԻ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (13ա):
- ԶԱՔԻ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (13բ):
- ԶԱՐԳՅԱՐ. Իսկական անունը Արքահամ. ծնվել է Շամախում 1824 թ., տեղափոխվել է Բաքու 1868 թ., ուր պարսպել է ոսկերչությամբ. այլ բան հայտնի չէ. 1 երգ [տպ. Գ. քահ. Գրիգորյան. «Զարգյարի քնարը»] (14ա):
- ԶԱԼԱԼ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (14 բ):
- ԶՈՒԲԵՅԻ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 4 երգ (15ա—բ):
- ԻՅԼԱԶ. Պարսկաստանի Սալմաստ գավառից է եղել. այլ բան հայտնի չէ, 1 երգ (16ա):
- ԹԻՅԻԼ-ՂԱԶԱՐ. Եղել է Երևանի գավառի Կոտայքի շրջ. Գյամբեղ գյուղացի. մեռել է 1730 թվականներին. այլ բան հայտնի չէ. 7 երգ (16բ—19ա):
- ԹՈՒԶԱՐ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (19բ):
- ԹՈՒՐԻՆԶ. Իսկական անունը Բորոս. ծնվել է Շամախու գավառի Քարհանջ գյուղում 1790 թ. մեռել է 1845 թ., 1 երգ (20ա):
- ԹԱԹՈՍ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (20բ):
- ԽԼԱՆ. Եղել է Թիֆլիսեցի. այլ բան հայտնի չէ. 1 երգ [տպ. «Սախակ» Դ] (21ա):
- ԽԱՅԱԼԻ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (21բ):
- ԽՈՅԼԻ-ՎԱՐԴԱՆ. Եղել է Պարսկաստանի Խոյ գավառից. այլ բան հայտնի չէ. 1 երգ (22ա):
- ԽՈՒՄԱՐ-ՕՂԼԻ. Իսկական անունը Օհանես (Օհան). եղել է Երևանի գավառի Իմանշալու գյուղացի. այլ բան հայտնի չէ. 2 երգ (22բ—23ա):
- ՀԱՐԹԻՆ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (23բ):
- ՀԱՐԹԻՆ-ՕՂԼԻ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (24ա):
- ՀԻԶԱՐԻ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 2 երգ (24բ—25ա):
- ՂԱԶԱՐ. Եղել է Մշեցի. այլ բան հայտնի չէ. 1 երգ (25բ):
- ՂԱԶԱԶ-ՕՂԼԱՆ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (26ա):
- ՂԱՍԱՐ-ՕՂԼԻ. Իսկական անունը Ալեքսան. եղել է Հին-Քալաղեացի. այլ բան հայտնի չէ. 2 երգ (26բ):
- ՂՈՒԼ-ՄԱՆՈՒԿ. Տաճկաստանի Արծաթի շրջանից է եղել. այլ բան հայտնի չէ. 1 երգ (27ա):
- ՂՈՒԼ-ՀՈՒՆԱՆ. Ծնվել է Դարալագյաղի շրջ. Չանախլի գյուղում 1730 թ. այլ բան հայտնի չէ. 1 երգ (27բ):
- ՄԱԴԱԹ. Կենսագրութիւնը հայտնի չէ. 1 երգ (28ա):

- ՄԱՀՋՈՒԲԻ. Իսկական անունը Բազալ. ծնվել է Սուրմալլիի շրջ. Կողբ գյուղում 1865 թ. ալլ բան հայտնի չէ. 1 երգ (28ր):
- ՄԱՐԴԻ-ՋԱՄԱՆ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (29ա):
- ՄԱՂՋՈՒՄ. Եղել է Երևանի գավառի Հրազդան շրջանի Թափաղաղացի, մեռել է 1880 թ. ալլ բան հայտնի չէ. 2 երգ (29բ—30ա):
- ՄԱՅՐՖ. Իսկական անունը Հարություն. ծնվել է Պարսկաստանի Քեհրան գավառի Ղարախան գյուղում 1825 թ. հետո գաղթել է Լյանքարան, Շամախի, հետո Բաքու. մեռել է 1901 թ. Կուլբ է եղել. 1 երգ (30բ):
- ՄԻՆԱՍ-ՕՂԼԻ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (31ա):
- ՄԻՍԿԻՆ-ԲՈՒՐՋԻ. Մնվել է Գանջալում 1810 թ. ալլ բան հայտնի չէ. 2 երգ [սրանցից մեկը աղ. «Հալ քնար»] (31բ—32ա):
- ՄՈՒՍՆՍ-ՕՂԼԻ. Անունը Վարդան. ծնվել է Երևանի գավառի Ղամարլիի շրջանի Թափարաշ գյուղում 1825 թ. մեռել է 1889 թ., 2 երգ (32բ—33ա):
- ՅԱՂՈՒԲ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (33բ):
- ՅԱՂՈՒԲ-ՕՂԼԻ. Իսկական անունը Կարապետ. եղել է Ալեքսանդրապոլի շրջանի Ղշաղ գյուղացի, մեռել է 1847 թ. ալլ բան հայտնի չէ. 3 երգ (34ա—բ):
- ՅԵԴԳԱՐ. Եղել է Երևանի գավառի, Ղամարլիի շրջանի գյուղերից. ալլ բան հայտնի չէ. 1 երգ (35ա):
- ՆԱՐԻՆՋ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (35բ):
- ՆԱՂՇԲՅԱՐ-ՍԱՐԳԻՍ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (36ա):
- ՆԱԼԲԱՆԴ-ՕՂԼԻ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (36բ):
- ՇԻՐՄԱՋ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (37ա):
- ՇԻՐՎԱՆԼԻ-ԵԲԻՄ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (37բ):
- ՇՀԱԴԴԻ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (38ա):
- ՇՈՎՇԻ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (38բ):
- ՇԻՐԻՆ. Իսկական անունը Հովհաննես. ծնվել է Սուրմալուի գավառի Կողբ գյուղում 1827 թ. Կուլբ է եղել. մեռել է Վաղարշապատում 1884 թ. ալլ բան հայտնի չէ. 5 երգ (39ա—40ա):
- ՉՐԱՂԻ. Իսկական անունը Մարտիրոս, եղել է Դարաշիշագի շրջանի Շահբեկ գյուղացի. ալլ բան հայտնի չէ. 6 երգ (40բ—43ա):
- ՉՐԱՂ-ՕՂԼԱՆ. Եղել է Թիֆլիսեցի. ալլ բան հայտնի չէ. 1 երգ (43բ):
- ՉԻՐԱՂՉԻ-ՕՂԼԻ. Իսկական անունը Առաքել. ալլ բան հայտնի չէ. 1 երգ (44ա):
- ՉԱՆԱՂՉԻ-ՕՂԼԻ. Իսկական անունը Բարսիել. Կոտայքի շրջանի գյուղերից է եղել. ալլ բան հայտնի չէ. 1 երգ (44բ):
- ՋԱՀՏԻ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (45ա):
- ՋԱՄԱԼԻ. Իսկական անունը Մկրտիչ. ծնվել է Ալեքսանդրապոլում 1848 թ. 1 երգ (45բ):
- ՋՈՒԴԴԱՅԻ. Իսկական անունը Դավիթ, եղել է Թիֆլիսեցի. ալլ բան հայտնի չէ. 1 երգ (46բ):
- ՋԵՅՀՈՒՆԻ. Եղել է Ալեքսանդրապոլի շրջանի Մեծ-Քյափանաղ գյուղացի. Կուլբ է եղել. ալլ բան հայտնի չէ. 1 երգ (47ա):
- ՌՈՒՍՏԱՄ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 երգ (47բ):
- ՍԱՅԱԹ-ՆՈՎԱ. Իսկական անունը Հարություն. ծնվել է Թիֆլիսում 1719 թ. սկզբում, պարապել է ջուհակությունը. երգել է նախ վրացերեն, թուրքերեն, ապա շատ հետո՝ հայերեն. հայտնի է որ 17 տարի պարապել է

աշուղությունք. ծերություն օրերում քաշվել է Հազրատի վանքը և դառնել է վարդապետ. 3 հրդ (48ա—49բ)։

ՍԱՂԱՅԻ. Իսկական անունը Ազաջան. ծնվել է Նոր Բայազետի շրջ. Ղշլաղ գյուղում 1848 թ. մեռել է 1916 թ., 1 հրդ (49բ)։

ՍԱԼՄԱՍՏԼԻ-ՂՈՒԼ-ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆ. Պարսկաստանի Սալմաստի շրջանի Սալմաս գյուղացի է եղել. ծնվել է 1700 թվականներին. ամենանշանավոր աշուղներից մեկն է եղել. առել է մեծ մասամբ թուրքերեն և կրոնական բովանդակություն ունեցող երգեր. մահվան թվականը հայտնի չէ, բայց հետադադարում աշուղների կողմից հանաչվել է որպես Փիր (սուրբ), աշուղ վարպետ, և նրա գերեզմանը դառել է աշուղների համար սխրատեղի. 6 հրդ (50ա—52բ)։

ՍԱՆԱՄ-ՆՈՎԱ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 հրդ (53ա)։

ՍԱՐԳՍԻ-ՕՂԼԻ. Անունը Ավետիս. ծնվել է Նրեանի գավառի Ղամարլիի շրջ.

Չիղդամիս գյուղում. այլ բան հայտնի չէ. 2 հրդ (53բ—55ա)։

ՍԱՀԱԿ. Եղել է Սուրմարլի գավառի Խալֆալու գյուղից. այլ բան հայտնի չէ. 1 հրդ (55բ)։

ՍԵՅՐԱՆ. Թիֆլիսցի է եղել. այլ բան հայտնի չէ. 1 հրդ (56ա)։

ՍԵՅԻԼ. Իսկական անունը Սահիան. եղել է Նրեանի գավառի Աղատավան գյուղացի. կույր է եղել. այլ բան հայտնի չէ. 1 հրդ (56բ)։

ՎԱՂՈՒԹ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 7 հրդ (57ա—60ա)։

ՎԱՆԼԻ-ՔՅՈԶԱԿ. Կոչվել է նաև «Վանլի-չիշագ». վանեցի է եղել. այլ բան հայտնի չէ. 1 հրդ (60բ)։

ՈՍԿԱՆ-ՕՂԼԻ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 հրդ (61ա)։

ՎԵՐԴԻ. (Նույն ինքը՝ Գեղամ Թարվիրդյան). Ծնվել է Նրեանի գավառի Ղամարլիի շրջ. Աղատավան գյուղում 1884 թ., 1 հրդ (61բ)։

ՔՅԱՄԱԼԻ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 հրդ (62ա)։

ՔԻԶԻԿ-ՆՈՎԱ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 1 հրդ (62բ)։

ՔԵՇԻՇ-ՕՂԼԻ—ՄԿՐՏԻԶ. Եղել է Թիֆլիսցի. կույր է եղել. երգել է մեծ մասամբ թուրքերեն. ամենանշանավոր աշուղներից մեկն է եղել. այլ բան հայտնի չէ. 11 հրդ (63ա—68ա)։

ՔԵՇԻՇ-ՕՂԼԻ—ՄԵԼՔՈՆ. Ծնվել է Մշո շրջանի Ծփնա գյուղում, 1880 թ. հետո գաղթել է Ռուսաստան. այլ բան հայտնի չէ. 1 հրդ (68բ)։

ՔԵՇԻՇ-ՕՂԼԻ—ՄԻՆԱՍ. Եղել է Նրեանի գավառի Կոտայքի շրջ. Շահաբ գյուղացի. այլ բան հայտնի չէ. 3 հրդ (69ա—70ա)։

ՔՅՈՒԹԻ-ՕՂԼԻ. Անունը Վասակ. եղել է Նրեանի գավառի Գարաչիշաղի շրջ. Քարվանսարա գյուղացի, այլ բան հայտնի չէ. 1 հրդ (70բ)։

ՌԻԶՈՒՆ-ՕՂԼԱՆ. Անունը Տրդատ. եղել է Գանջալի կողմերից. այլ բան հայտնի չէ. 1 հրդ (71ա)։

ՌԻՌՅԱՆԻ. Կենսագրությունը հայտնի չէ. 2 հրդ (71բ—72ա)։

ՉՀԱՆ-ՕՂԼԻ. Անունը Իսրայել ծնվել է Նրեանի գավառի Կոտայքի շրջ. Թեչ-բաբակ գյուղում 1851 թ., մեռել է 1912 թ., 1 հրդ (72բ)։

ՖԻՔՐԻ. Իսկական անունը Օհանես. ծնվել է Նրեանի գավառի Կոտայքի շրջ. Գյամբեկ գյուղում 1827 թ., մեռել է 1907 թ., 1 հրդ (73ա)։

Ը Ն Տ Ն Ա Ր Տ Ա Խ Տ Ա Կ

ՎՐԱՄՏԱՆԻ ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԱՐԽՈՎԻ ՀԱՅԵՐԵՆ ԶԵՌԱԳՐԵՐԻ

№	Նյութ	Անձամբյուն	Գիր	Փամանակ	Գրիչ	Տեղ	Պատկերասու (տառացի)	Բովանդակություն
1/540	Հին թուղթ	43×28×9	բովանդակ	մինչ 1771	Պողոս քահանա	անհայտ	Քաջա Արաբիկյան	Յաջատար Առևտրական
2/541	»	18,5×14×5,5	»	1471	անհայտ	Հաղարթ թու	»	Առևտրական
3/542	Թուղթ	26×17,5×2	»	անորոշ	»	անհայտ	»	Առևտրական Չուսկան (թիթի) և Գոսկան
4/543	Հին թուղթ	16×12,5×3	»	»	»	»	Մանուէլ Վրդ. ( )	Մաշտոց
5/544	Վարդագրք	24×17×6	»	1474	»	Կերպի վանք	Սահակ Երէց Քուսանայի	Առևտրական
6/545	Հին թուղթ	18,5×13,5×5	»	1511	Յոհաննէս	Սուրբ Մաշտոց Վերջ առ Գեղարքունիքի գաբիւ Մովսէս	Մանուէլ քահանա	»
7/546	»	21×16×6	»	1486	Քաջատուր արեղա (Ճագրագործող աէր-Արիստակէս)	Սանահին	Բեկիբաթու	»
8/547	Թուղթ	15,5×10,5×1	նստրագիր	անորոշ (17-րդ դ.)	անհայտ	Կարինի մաս	անհայտ	Պարզատուր
9/548	»	29×22×0,5	բովանդակ	անորոշ (17-րդ դ.)	»	անհայտ	»	Քոչիքատուր պատարագիր
10/549	»	17,5×13×4,5	նստրագիր	1714	Կերպի	»	Անան	Յիշատակարան արագիր առևտրա- րանին կցված
11/550	»	21×14,5×4	բովանդակ	1481	Քաջատուր Երէց	Շիրակի գյուղ	Անտան կրօնաւոր «Տալր վանք Քոչիք Աստվածածին»	Գանձարան
12/551	»	19×13,5×1	»	1510	անհայտ	«Գուդա Յարայի շէ, որ կոչի Յար- րիկ»	Պարսեղ երկց	Մաշտոց

13/552	»	21×16×1	նոսրագիրք	»	»	անհայտ	Ղաթանցի Թատրարի որդի Առհայտ	Հեքիմաբան
14/553	ժողագրաթ	26×18	հրկաթագիրք	(10—11-րդ դդ.)	»	»	»	Պատմության թվագրություն
15/554	թուղթ	47,5×8	բուրժուագիրք	անորոշ	»	»	»	Հմայիլ (պատմական)
16/555	»	15,5×10,5×1,5	»	անորոշ (16—17-րդ դդ.)	»	»	Առիթունի և Նարանգի ժողովրդի	Ռ. Բաբայանի
17/556	հին թուղթ	33×23	»	անորոշ	Յոհաննես	»	Մեթուան քանդակ	Յոսիպյանի
18/557ա	թուղթ	225×7,5	բուրժուագիրք և նոսրագիրք	1774	Յակոբ	»	անհայտ	Հմայիլ (պատմական)
19/557բ	»	88×8,5	բուրժուագիրք	անորոշ (18-րդ դ.)	անհայտ	»	»	»
20/557դ	»	29×8	»	անորոշ	»	»	Մեթուան (")	»
21/557դ	»	165×7,5 80×7,5 170×7,5	»	»	»	»	Մեթուան (")	»
22/558ա	»	34,5×26	»	»	»	»	Պարոն Արթուրյանի քննադատություն	Ճանաչում էր (պատմական)
23/558բ	»	պատմական տարած	»	անորոշ (14—15-րդ դդ.)	»	»	անհայտ	Առիթունի և Նարանգի պատմական
24/558գ	»	30×20	հրկաթագիրք	անորոշ	»	»	»	Առիթունի և Նարանգի պատմական
25/558դ	կապույտ թուղթ	16×11	նոսրագիրք	1503 (պատմական օրման)	Աղաթիկ Ռուբենի և Նարանգի	նոսրագիրք	»	Յիշատակագրան առիթունի
26/551	թուղթ	13,5×9,5×1,5	»	1847	Յակոբ Գրիգոր	Առիթունի պատմական	Թագուհու գրք	Գրիգոր Կոստանյանի (ընդարձակագիր)
27/552	»	30×10 24×10,5 20,5×10,1	նոսրագիրք և գրագիրքներ «Մեթուանի»	անորոշ (18-րդ դ.)	անհայտ	անհայտ	»	Մարտին Բաբայանի և Կոստանյանի
28/553	հին թուղթ	21×14,7×3	բուրժուագիրք	1609-ից առաջ	»	»	»	Աղաթիկյանի և Նարանգի պատմական
29/554	ժողագրաթ	13,5×10,5×6	»	1328	Մկրտիչ Բաբայանի	Կիլիկիա՝ Երթուղի ի մոտ	Յոհաննեսի և Կոստանյանի պատմական	Առիթունի և Նարանգի պատմական

№	Նիսանի	Մեծանի	Գիրք	Ժամանակ	Գրքի	Տեղ	Պատկերաստված (ստացում)	Քանակականություն
30/587	Ստորագրված և ստորագրված	22×15×1,5	Նոստրադամուսի և Վերադարձված	18-րդ դ. (ստորագրված 1762 թ.) և 19-րդ դ. (ստորագրված 1831 թ.)	Ստորագրված և ստորագրված	Ստորագրված (համարձակված և վերադարձված)	-	Ստորագրված և ստորագրված
31/588	Ստորագրված և ստորագրված	21,5×16×0,5	Նոստրադամուսի	18-րդ դ.	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված և ստորագրված
32/589	Ստորագրված	16×10,3×2,5	Ստորագրված	1823	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված և ստորագրված
33/590	Ստորագրված	15×10×10,5	Ստորագրված	1698	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված և ստորագրված
34/622	Ստորագրված	21×17×3,5	Նոստրադամուսի և Վերադարձված	1899	Ստորագրված և ստորագրված	Ստորագրված և ստորագրված	Ստորագրված և ստորագրված	Ստորագրված և ստորագրված
35/627	Ստորագրված	16,5×11×2,5	Ստորագրված	18-րդ դ.	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված և ստորագրված
36/633	Ստորագրված	17×12,5×1,5	Նոստրադամուսի	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված և ստորագրված
37/634	Ստորագրված	16,5×11×1	Ստորագրված	Ստորագրված (18-րդ դ.)	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված և ստորագրված
38/635	Ստորագրված	17,5×11×0,2	Ստորագրված	1840	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված և ստորագրված
39/636	Ստորագրված	13×13×1,5	Նոստրադամուսի և Վերադարձված	Ստորագրված (18-րդ դ.)	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված	Ստորագրված և ստորագրված

40/639	»	21,5×17,5×1,5	»	18-րդ դ.	»	»	Հայ-Վրացերեն բառարան (հմմ. ԱՄՆ 34/622 և 35/627)
41/640	»	21×15,5×4	նոսրացիք	1740	Վ. Պալեա՝ Պեկոզյու-թուր	Եղիա Վրդ.	Պանծ զարդարեա-տաթեան Գրեա-տաթ (կաթսկե-կանան)
42/641	»	24×17,5×0,5	բախարազիք	անհայտ	անհայտ	անհայտ	Քարազգիք
43/642	»	19×14×1	նոսրացիք	1768	Ս. Կարապետ Կե-տարաւ.	»	Չխոսքանուսկիյուն (կաթսկեկան)
44/675	հին թուղթ	26×17,5×11	բախարազիք	անհայտ (14—15-րդ դդ.)	անհայտ	»	Պանծաբան
45/676	թուղթ	10×7,5×3,5	»	»	»	»	Տանացոյց
46/677	»	16×10×1	նոսրացիք	18-րդ դ.	»	»	Ազգիթազիք
47/678	»	15×9,5×1,5	բախարազիք	1840	Մովսէս Տանեսի	»	Ժողովածու (Պատ-ժախիւն Պրննէ-բազարին եւն.)
48/700	»	22×16,5×2,5	նոսրացիք	1790	»	»	Ազգիթաժառոյց (Պանծաբան-Յիսուսբան)
49/705	»	37×22,5×2	»	1814	Գէորգ Մելիքեանդե-կեան Յուսեփ, եղ-բորորդի Մովսէս կաթսկեկաթ	Յովսէփ արքեպ. Արքու.թեան	Պատարանադիւր
50/715	նոսր թուղթ զանգագորդապատու-թիւն	21×14,5×1	»	1921 — 1940 (Արեգ-յանապան ուղղա-դրութիւն)	»	»	Քաւքիքեւն առաջ հայ աշուղներ

